==========

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

==========

બોમ્બે રાજ્ય

વિરુદ્ધ

બોમ્બે એજ્યુકેશન સોસાયટી અને અન્ય (જોડાયેલ અપીલો સહિત)

તા. ૨૬/૧૦/૧૯૫૪

[મેહર ચંદ મહાજન સી.જે., એસ. આર. દાસ, ગુલામ હસન, ભગવતી અને જગન્નાથદાસ જે.જે.]

ભારતનું બંધારણ—અનુચ્છેદો ૨૯, ૩૦(૧), ૩૩૭ બીજું પરંતુક—સરકારી પરિપત્ર—નાગરિકોની ભાષાના આધારે રાજ્ય દ્વારા નિભાવવામાં આવતી અથવા સહાય પ્રાપ્ત શાળાઓમાં પ્રવેશ પ્રતિબંધિત કરવો—આવો પરિપત્ર અનુચ્છેદો ૨૯(૨) અને ૩૩૭ ના બીજા પરંતુક હેઠળ અલ્ટ્રા વાયરસ (સત્તા બહારનો) છે કે કેમ—બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૯(૧) અને ૩૦(૧)—શબ્દ "એટલે કે"—તેનો અર્થ.

બોમ્બે એજ્યુકેશન સોસાયટી (સામાવાળા નં. ૧) દેવલાલી ખાતે બાર્ન્સ

હાઇસ્કૂલ નામની એક માન્યતાપ્રાપ્ત એંગ્લો-ઇન્ડિયન શાળા ચલાવે છે, જેને બોમ્બે રાજ્ય તરફથી સહાય મળે છે. જે. અને જી. તેના સંચાલકો છે. સદર શાળામાં શિક્ષણના માધ્યમ તરીકે અંગ્રેજી ભાષાનો ઉપયોગ થાય છે. એંગ્લો-ઇન્ડિયનોની માતૃભાષા અંગ્રેજી છે. બોમ્બે રાજ્ય દ્વારા તારીખ ૬ જાન્યુઆરી, ૧૯૫૪ ના રોજ "અંગ્રેજી માધ્યમ દ્વારા શિક્ષણ આપતી શાળાઓમાં પ્રવેશ" શીર્ષક હેઠળ એક પરિપત્ર હુકમ બહાર પાડવામાં આવ્યો હતો. આ હુકમના અમલી ભાગમાં એવી તાકીદ કરવામાં આવી હતી કે કોઈપણ પ્રાથમિક અથવા માધ્યમિક શાળાએ આ હુકમની તારીખથી શિક્ષણના માધ્યમ તરીકે અંગ્રેજીનો ઉપયોગ થતો હોય તેવા કોઈપણ વર્ગમાં એવા નાગરિકોના વર્ગ સિવાયના કોઈપણ વિદ્યાર્થીને પ્રવેશ આપવો નહીં જેમની ભાષા અંગ્રેજી હોય, એટલે કે એંગ્લો-ઇન્ડિયનો અને બિન-એશિયાઈ મૂળના નાગરિકો. ભારતના એક નાગરિક અને ભારતીય ખ્રિસ્તી સમુદાયના સભ્ય એવા એક પી. જેમણે પોતાની પુત્રીની માતૃભાષા અંગ્રેજી હોવાનું જણાવ્યું હતું, અને ભારતના નાગરિક અને ગુજરાતી હિન્દુ સમુદાયના સભ્ય એવા એક એમ. જેમણે પોતાના પુત્રની માતૃભાષા ગુજરાતી હોવાનું જણાવ્યું હતું, તેઓને તેમના સંબંધિત બાળકો માટે ઉપરોક્ત તારીખ ૬ જાન્યુઆરી, ૧૯૫૪ ના હુકમના આધારે શાળામાં પ્રવેશ આપવાનો ઇનકાર કરવામાં આવ્યો હતો. સોસાયટી અને તેના બે સંચાલકોએ બોમ્બે રાજ્ય અને તેના અધિકારીઓને સદર હુકમનો અમલ કરવાથી રોકવા માટે અને અરજદારોને શાળામાં બિન-એંગ્લો-ઇન્ડિયન નાગરિકો અથવા એશિયાઈ મૂળના નાગરિકોના કોઈપણ બાળકોને પ્રવેશ આપવા તથા તેઓને અંગ્રેજી

માધ્યમ દ્વારા શિક્ષણ આપવાની મંજૂરી આપવા સારૂ મેન્ડામસ પ્રકારની રિટ જારી કરવાની અરજ કરતી એક અરજી બોમ્બે હાઇકોર્ટમાં બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ દાખલ કરી હતી. આવી જ સમાન અરજીઓ પી. અને તેમની પુત્રી દ્વારા તેમજ એમ. અને તેમના પુત્ર દ્વારા પણ કરવામાં આવી હતી. આ તમામ અરજીઓ એકત્રિત કરીને સંયુક્ત રીતે સાંભળવામાં આવી હતી અને હાઇકોર્ટ દ્વારા તે સ્વીકારીને અરજ મુજબ હુકમ કરવામાં આવ્યો હતો. બોમ્બે રાજ્ય સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ અપીલમાં આવ્યું.

ઠેરવવામાં આવ્યું: (૧) જે વાદગ્રસ્ત હુકમ રાજ્ય તરફથી સહાય મેળવતી અને અંગ્રેજી માધ્યમ દ્વારા શિક્ષણ આપતી માન્યતાપ્રાપ્ત એંગ્લો–ઈન્ડિયન શાળામાં (આ કિસ્સામાં બાન્ર્સ હાઇસ્કૂલમાં) પ્રવેશ મેળવવાના એવા વિદ્યાર્થીઓના અધિકારનો ઇનકાર કરે છે જેઓ એંગ્લો–ઈન્ડિયન નથી અથવા એશિયાઈ મૂળના છે, તે હુકમ શૂન્ય અને અમલ ન થઈ શકે તેવો છે, કારણ કે તે બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૯(૨) દ્વારા તમામ નાગરિકોને આપવામાં આવેલ મૂળભૂત અધિકારનો ભંગ કરે છે, કેમ કે:

(એ) બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૯(૨) ની ભાષા વ્યાપક અને બિનશરતી છે તથા તે બહુમતી કે લઘુમતી જૂથ સાથે સંકળાયેલા હોય તે તમામને આવરી લેતા તમામ નાગરિકોને લાગુ પડે છે.

(બી) સદર અનુચ્છેદ દ્વારા આપવામાં આવેલ રક્ષણ રાજ્ય સામે અથવા તેના દ્વારા પ્રદાન કરાયેલ અધિકારનો ઇનકાર કરનાર કોઈપણ વ્યક્તિ સામે ઉપલબ્ધ બને છે.

(સી) સદર અનુચ્છેદ નાગરિકોને રાજ્ય દ્વારા નિભાવવામાં આવતી અથવા સહાય પ્રાપ્ત શૈક્ષણિક સંસ્થાઓમાં પ્રવેશ મેળવવા માટેનો વિશેષ અધિકાર પ્રદાન કરે છે.

(ડી) લઘુમતીઓનો સંદર્ભ આપતી હાંસિયાની નોંધ, અનુચ્છેદ ૨૯(૨) જે ભાષામાં ઘડવામાં આવ્યો છે તેના સ્પષ્ટ અર્થને નિયંત્રિત કરી શકતી નથી.

શબ્દ "એટલે કે" પૂર્વવર્તી ઉપવાક્યમાં જે સમાવિષ્ટ છે તેની ગણતરી દર્શાવે છે. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, તે પૂર્વે વર્ણવેલ ઉપવાક્ય સાથે તેની પછી આવતી બાબતની સમાનતા દર્શાવે છે.

(૨) દેવલાલી ખાતેની બાર્ન્સ હાઇસ્કૂલ અને અન્ય એંગ્લો-ઇન્ડિયન શાળાઓને બિન-એંગ્લો-ઇન્ડિયન વિદ્યાર્થીઓ અને એશિયાઈ મૂળના વિદ્યાર્થીઓને પ્રવેશ આપવાનો અધિકાર છે, કેમ કે અનુચ્છેદ ૩૩૭ નું પરંતુક ૨ એંગ્લો-ઇન્ડિયન શાળાઓ પર સરકાર તરફથી ગ્રાન્ટ મેળવવાની પૂર્વશરત તરીકે વાર્ષિક પ્રવેશોના ઓછામાં ઓછા ૪૦ ટકા પ્રવેશો બિન-એંગ્લો-ઇન્ડિયન વિદ્યાર્થીઓ માટે ઉપલબ્ધ કરાવવાની જવાબદારી લાદે છે, અને વાદગ્રસ્ત હુકમ ગેરબંધારણીય છે કારણ કે તે એંગ્લો-ઇન્ડિયન શાળાઓને તેમની બંધારણીય જવાબદારી નિભાવતા અટકાવે છે તથા વિશેષ ગ્રાન્ટ મેળવવાના તેમના બંધારણીય અધિકારને જમ થવાના જોખમમાં મૂકે છે.

અનુચ્છેદ ૨૯(૧) હેઠળ એંગ્લો-ઇન્ડિયન સમુદાય જેવી લઘુમતીને પોતાની ભાષા, લિપિ અને સંસ્કૃતિનું જતન કરવા માટે ખાતરીપૂર્વક આપવામાં

આવેલ મૂળભૂત અધિકાર તેમજ અનુચ્છેદ ૩૦(૧) હેઠળ પોતાની પસંદગીની શૈક્ષણિક સંસ્થાઓ સ્થાપવા અને તેનો વહીવટ કરવાના અધિકારને ધ્યાનમાં લેતાં, તેમાં પોતાની સંસ્થાઓમાં પોતાના સમુદાયના બાળકોને પોતાની ભાષામાં શિક્ષણ આપવાનો અધિકાર અંતર્ગત રીતે રહેલો છે, અને રાજ્ય પોતાની પોલીસ સત્તા દ્વારા આવા મૂળભૂત અધિકારના વિરોધમાં શિક્ષણનું માધ્યમ નક્કી કરી શકે નહીં.

ભોલા પ્રસાદ વિરુદ્ધ ધ કિંગ–એમ્પરર ([૧૯૪૨] એફ.સી.આર. ૧૭, ૨૫), ધ ક્વીન વિરુદ્ધ બુરાહ (એલ.આર. ૧૮૭૮ ૩ એપ્પ. કેસ. ૮૫૯), ધ સ્ટેટ ઓફ મદ્રાસ વિરુદ્ધ શ્રીમતી ચંપકમ દોરાઈરાજન ([૧૯૫૧] એસ.સી.આર. ૫૨૫), પિયર્સ વિરુદ્ધ સોસાયટી ઓફ સિસ્ટર્સ ઓફ હોલી નેમ્સ (૨૬૮ યુ.એસ. ૫૦૮), યુસુફ અબ્દુલ અઝીઝ વિરુદ્ધ સ્ટેટ (એ.આઈ.આર. ૧૯૫૧ બોમ્બે ૪૭૦), શ્રીમતી અંજલિ રોય વિરુદ્ધ સ્ટેટ ઓફ વેસ્ટ બેંગાલ (એ.આઈ.આર. ૧૯૫૨ કલકત્તા ૮૨૫), ધ સ્ટેટ ઓફ બોમ્બે વિરુદ્ધ નરસુ અપ્પા માલી (એ.આઈ.આર. ૧૯૫૨ બોમ્બે ૮૪), શ્રીનિવાસ ઐયર વિરુદ્ધ સરસ્વતી અમ્માલ (એ.આઈ.આર. ૧૯૫૨ મદ્રાસ ૧૯૩), દત્તાત્રેય મોતીરામ મોરે વિરુદ્ધ સ્ટેટ ઓફ બોમ્બે (એ.આઈ.આર. ૧૯૫૩ બોમ્બે ૩૧૧), પંજાબ પ્રોવિન્સ વિરુદ્ધ દૌલત સિંહ (૧૯૪૬ એલ.આર. ૭૩ આઈ.એ. ૫૯), રોબર્ટ ટી. મેયર વિરુદ્ધ સ્ટેટ ઓફ નેબ્રાસ્કા (૨૬૨ યુ.એસ. ૩૯૦), ઓગસ્ટ બાર્ટેલ્સ વિરુદ્ધ સ્ટેટ ઓફ આયોવા (૨૬૨ યુ.એસ. ૪૦૪) અને ઓટાવા સેપરેટ સ્કૂલ્સ ટ્રસ્ટીઝ વિરુદ્ધ મેકેલ (એલ.આર. ૧૯૧૭ એ.સી. ૬૨) નો સંદર્ભ લેવામાં

આવ્યો.

સિવિલ અપીલ અધિકારક્ષેત્ર :સિવિલ અપીલ્સ નં. ૬૪ થી ૬૬/૧૯૫૪.

બોમ્બે સ્થિત નામદાર વડી અદાલતના સ્પેશિયલ એપ્લિકેશન્સ નં. ૨૫૯, ૨૮૮ અને ૨૮૯ / ૧૯૫૪ માં તારીખ ૧૫ ફેબ્રુઆરી, ૧૯૫૪ ના ચુકાદા અને હુકમ સામે ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૩૨(૧) હેઠળ કરવામાં આવેલી અપીલો.

તમામ અપીલોમાં અપીલકર્તા વતી ભારતના એટર્ની–જનરલ એમ. સી. સેતલવાડ અને ભારતના સોલિસિટર–જનરલ સી. કે. દફતરી (તેમની સાથે જી. એન. જોશી, એમ. એમ. દેસાઈ, પોરસ એ. મહેતા અને પી. જી. ગોખલે).

સિવિલ અપીલ નં. ૬૪ માં સામાવાળા નં. ૧ અને ૨ વતી એન. એ. પાલખીવાલા, જે. બી. દાદાચાનજી, જે. કે. મુનશી અને રાજેન્દ્ર નારાયણ.

સામાવાળા નં. ૩ વતી ફ્રેન્ક એન્થોની, જે. બી. દાદાચાનજી, જે. કે. મુનશી અને રાજેન્દ્ર નારાયણ.

સિવિલ અપીલ નં. ૬૫ માં સામાવાળા નં. ૧ વતી એન. એ. પાલખીવાલા, જે. બી. દાદાચાનજી, જે. કે. મુનશી અને રાજેન્દ્ર નારાયણ.

સામાવાળા નં. ૨ વતી ફ્રેન્ક એન્થોની અને રાજેન્દ્ર નારાયણ.

સિવિલ અપીલ નં. ૬૬ માં સામાવાળા નં. ૧ વતી એન. એ. પાલખીવાલા, ફ્રેન્ક એન્થોની, જે. બી. દાદાચાનજી, જે. કે. મુનશી અને રાજેન્દ્ર નારાયણ.

સામાવાળા નં. ૨ વતી ફ્રેન્ક એન્થોની, જે. બી. દાદાચાનજી, જે. કે. મુનશી અને રાજેન્દ્ર નારાયણ.

૧૯૫૪. મે ૨૬. **કોર્ટનો ચુકાદો ન્યાયમૂર્તિ એસ. આર. દાસ દ્વારા આપવામાં આવેલ.**

ન્યાયમૂર્તિ દાસ—બોમ્બે હાઇકોર્ટ દ્વારા આપવામાં આવેલ પ્રમાણપત્ર સાથે બોમ્બે રાજ્ય દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલી આ ત્રણ અપીલો, અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળની ત્રણ સિવિલ અરજીઓ પર તે હાઇકોર્ટ દ્વારા તારીખ ૧૫ ફેબ્રુઆરી, ૧૯૫૪ ના રોજ આપવામાં આવેલા ચુકાદા અને હુકમ સામે કરવામાં આવેલી છે. તે ચુકાદા અને હુકમ દ્વારા હાઇકોર્ટે ઠેરવ્યું હતું કે બોમ્બે રાજ્યના શિક્ષણ વિભાગ દ્વારા તારીખ ૬ જાન્યુઆરી, ૧૯૫૪ ના રોજ જારી કરવામાં આવેલ પરિપત્ર હુકમ નં. એસએસએન ૨૦૫૪(એ) દોષપૂર્ણ હતો કારણ કે તે અનુચ્છેદ ૨૯(૨) અને અનુચ્છેદ ૩૩૭ ની જોગવાઈઓનું ઉલ્લંઘન કરતો હતો, અને એજ્યુકેશન સોસાયટી ઓફ બોમ્બે (જે હવે પછી સોસાયટી તરીકે ઉલ્લેખિત છે) દ્વારા સ્થાપિત અને સંચાલિત બાર્ન્સ હાઇસ્કૂલના સત્તાવાળાઓ સામે આ હુકમનો અમલ કરવા પર રાજ્યને મનાઈ ફરમાવતી રિટ જારી કરવાનો નિર્દેશ આપ્યો હતો.

સોસાયટી, જે ૧૯૫૪ ની અપીલ નં. ૬૪ માં પ્રથમ સામાવાળા છે, તે ઇન્ડિયન કંપનીઝ એક્ટ, ૧૯૧૩ હેઠળ સંસ્થાપિત સંયુક્ત મૂડીવાળી કંપની (જોઇન્ટ સ્ટોક કંપની) છે. તે અપીલના અન્ય બે સામાવાળાઓ—વેનરેબલ આર્ચડિકન એ. એસ. એચ. જોહ્ન્સન અને શ્રીમતી ગ્લિન હોવેલ સોસાયટીના

સભ્યો અને સંચાલકો છે. વેનરેબલ આર્ચડિકન એ. એસ. એચ. જોહ્ન્સન સોસાયટીના મંત્રી પણ છે. તે બંને ભારતના નાગરિકો છે અને એંગ્લો–ઇન્ડિયન સમુદાયના સભ્યો છે. એંગ્લો–ઇન્ડિયન સમુદાયના અન્ય સભ્યોની જેમ આ સામાવાળાઓની માતૃભાષા અંગ્રેજી છે.

બોમ્બે રાજ્યમાં કુલ ૧૪૦૩ માધ્યમિક શાળાઓ આવેલી છે. આ શાળાઓ પૈકીની ૧૨૮૫ શાળાઓ અંગ્રેજી સિવાયની અન્ય કોઈ ભાષાના માધ્યમ દ્વારા શિક્ષણ આપે છે. બાકીની ૧૧૮ શાળાઓએ શિક્ષણના માધ્યમ તરીકે અંગ્રેજી અપનાવ્યું છે. આ ૧૧૮ શાળાઓ પૈકીની ત્રીસ શાળાઓ એંગ્લો–ઇન્ડિયન શાળાઓ છે. આ ત્રીસ શાળાઓમાં ત્રણ હજાર એંગ્લો–ઇન્ડિયન વિદ્યાર્થીઓ છે, જે તે એંગ્લો–ઇન્ડિયન શાળાઓમાં શિક્ષણ મેળવતા વિદ્યાર્થીઓની કુલ સંખ્યાના ૩૭ ટકા જેટલા થાય છે. બાકીના ૬૩ ટકા વિદ્યાર્થીઓ બિન–એંગ્લો–ઇન્ડિયન વિદ્યાર્થીઓ છે.

પોતાના ઉદ્દેશને આગળ ધપાવવા માટે સોસાયટીએ વર્ષ ૧૯૨૫ માં બોમ્બે રાજ્યના નાસિક જિલ્લામાં દેવલાલી ખાતે બાર્ન્સ હાઇસ્કૂલ તરીકે ઓળખાતી એક શાળાની સ્થાપના કરી હતી અને ત્યારથી તે તેનું સંચાલન અને વહીવટ કરી રહી છે. આ શાળા પ્રાથમિક, માધ્યમિક અને હાઇસ્કૂલના વર્ગો ધરાવતી એક માન્યતાપ્રાપ્ત એંગ્લો–ઇન્ડિયન શાળા છે. શાળાને રાજ્ય તરફથી નોંધપાત્ર સહાય મળે છે. ડિસેમ્બર, ૧૯૫૩ માં શાળામાં વિદ્યાર્થીઓની કુલ સંખ્યા ૪૧૫ હતી, જેમાંથી ૨૧૨ એંગ્લો–ઇન્ડિયનો હતા અને બાકીના ૨૦૩ અન્ય ભારતીય સમુદાયોના હતા. સદર શાળાના તમામ વર્ગોમાં શિક્ષણના

માધ્યમ તરીકે અંગ્રેજીનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે અને શાળાની શરૂઆતથી જ તે પ્રમાણે ઉપયોગ થતો આવ્યો છે. શાળાનો સમગ્ર સ્ટાફ ૧૭ શિક્ષકોનો બનેલો છે, જેઓ એક શિક્ષક સિવાય માત્ર અંગ્રેજીમાં જ ભણાવવા માટે પ્રશિક્ષિત અને લાયકાત ધરાવે છે; અપવાદરૂપ એક શિક્ષક હિન્દી ભણાવે છે, જે તે શાળામાં શીખવવામાં આવતી દ્વિતીય ભાષા છે.

તારીખ ૧૬ ડિસેમ્બર, ૧૯૫૩ ના રોજ બોમ્બે રાજ્યના એંગ્લો–ઇન્ડિયન શાળાઓના ઇન્સ્પેક્ટર તથા ગ્રેટર બોમ્બેના એજ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટરે બાર્ન્સ હાઇસ્કૂલના આચાર્યને એક પરિપત્ર પત્ર મોકલીને જાણ કરી હતી કે શિક્ષણનું માધ્યમ અંગ્રેજી હોય તેવી શાળાઓમાં પ્રવેશોનું નિયમન કરતા હુકમો જારી કરવાની બાબત સરકારની વિચારણા હેઠળ છે. વિચારણા હેઠળના હુકમો નીચે મુજબના મુદ્દાઓ પર હોવાનું જણાવાયું હતું, એટલે કે, (૧) આગામી શાળા વર્ષથી અંગ્રેજી માધ્યમની શાળાઓમાં પ્રવેશ માત્ર એંગ્લો–ઇન્ડિયન અને યુરોપિયન સમુદાયોના બાળકો પૂરતો જ મર્યાદિત રાખવો જોઈએ, અને (૨) જે વિદ્યાર્થીઓ હુકમ જારી થયા પૂર્વે માન્યતાપ્રાપ્ત પ્રાથમિક અથવા માધ્યમિક અંગ્રેજી માધ્યમની શાળાઓમાં અભ્યાસ કરતા હતા, તેઓ તેમ કરવાનું ચાલુ રાખી શકે છે. આ પત્રમાં અંતે આચાર્યને સલાહ આપવામાં આવી હતી કે હવે પછીના હુકમો, જે ટૂંક સમયમાં જારી કરવામાં આવશે તેમ જણાવાયું હતું, તે પડતર હોઈ જાન્યુઆરી, ૧૯૫૪ થી શરૂ થતા શૈક્ષણિક વર્ષ માટે એંગ્લો–ઇન્ડિયનો અથવા યુરોપિયનો સિવાયના અન્ય વિદ્યાર્થીઓનો કોઈ પ્રવેશ કરવો નહીં.

વિચારણા હેઠળનો હુકમ તારીખ ૬ જાન્યુઆરી, ૧૯૫૪ ના રોજ "અંગ્રેજી માધ્યમ દ્વારા શિક્ષણ આપતી શાળાઓમાં પ્રવેશ" શીર્ષક હેઠળના પરિપત્ર નં. એસએસએન ૨૦૫૪(એ) ના સ્વરૂપમાં આવ્યો. આ પરિપત્રના ફકરા ૧, ૨ અને ૩ માં શિક્ષણના પ્રાથમિક અને માધ્યમિક તબક્કે શિક્ષણના માધ્યમ અંગે સરકારની નીતિના વિકાસનો સંદર્ભ આપવામાં આવ્યો હતો. એ બાબત દર્શાવવામાં આવી હતી કે વર્ષ ૧૯૪૮ થી સરકારની નીતિ પ્રાથમિક અને માધ્યમિક શિક્ષણના તબક્કે શિક્ષણના માધ્યમ તરીકે વિદ્યાર્થીની માતૃભાષાના ઉપયોગને ક્રમશઃ પ્રોત્સાહન આપવાની રહી છે અને આ નીતિ યુનિવર્સિટી એજ્યુકેશન કમિશન તથા સેકન્ડરી એજ્યુકેશન કમિશન દ્વારા કરવામાં આવેલી ભલામણો સાથે સામાન્ય રીતે સુસંગત હતી. તારીખ ૫ જુલાઈ, ૧૯૪૮ ના સરકારી ઠરાવ નં. ૨૦૫૪/ઈ નો પણ સંદર્ભ આપવામાં આવ્યો હતો, જેના દ્વારા બોમ્બે સરકારે એસ.એસ.સી. પરીક્ષામાં પ્રાદેશિક ભાષાઓમાં પ્રશ્નોના જવાબો આપવાની વિદ્યાર્થીઓને છૂટ આપી હતી અને ત્યારથી તે પરીક્ષા માટે મરાઠી અને ગુજરાતી ભાષાઓ પરીક્ષાના માધ્યમ તરીકે અપનાવવામાં આવી હતી. એવું જણાવાયું હતું કે સરકારે તેથી એવો નિર્ણય લીધો છે કે ભવિષ્યમાં અંગ્રેજી માધ્યમ દ્વારા શિક્ષણ આપતી શાળાઓમાં પ્રવેશોનું નિયમન પરિપત્રના હવે પછીના ફકરાઓમાં દર્શાવ્યા મુજબ કરવામાં આવશે. ફકરા ૪ માં એવી જોગવાઈ કરવામાં આવી હતી કે જૂન, ૧૯૫૪ થી શરૂ થતા શૈક્ષણિક વર્ષથી કોઈપણ શાળાએ નવો અંગ્રેજી માધ્યમનો વિભાગ કે વર્ગ શરૂ કરવો નહીં અને આ પ્રતિબંધ ધોરણ ૧ થી ૭ ના તે વર્ગખંદો કે સમકક્ષ વર્ગોને લાગુ પડશે નહીં જે

૧૯૫૩–૫૪ માં અસ્તિત્વમાં હતા. પરિપત્રમાં આગળ જણાવવામાં આવ્યું હતું કે જો કોઈપણ વિસ્તારમાં એવા એંગ્લો–ઇન્ડિયન કે યુરોપિયન વિદ્યાર્થીઓની નોંધપાત્ર સંખ્યા હોય જેમને હાલના અંગ્રેજી માધ્યમના વર્ગોમાં સમાવી શકાય તેમ ન હોય, તો તે વિસ્તારના એજ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટરને હાલના ધોરણોના વધારાના વર્ગો અથવા નવા અંગ્રેજી માધ્યમના વર્ગો કે શાળાઓ શરૂ કરવાની પરવાનગી આપવાની સત્તા રહેશે. એવી પણ જોગવાઈ કરવામાં આવી હતી કે અંગ્રેજી માધ્યમની શાળાઓને અંગ્રેજીને એક વિષય તરીકે રાખીને શિક્ષણના માધ્યમ તરીકે પ્રાદેશિક ભાષાઓ પૈકીની એક અથવા હિન્દીનો ઉપયોગ કરતી શાળાઓમાં પરિવર્તિત થવાની પરવાનગી આપવામાં આવશે અને આવા કિસ્સાઓમાં શાળાઓને પરિવર્તન પૂર્વે જે નાણાકીય સહાય મળતી હતી તેટલી જ સહાય આપવામાં આવશે. ફકરા ૪ ના અંતમાં જણાવાયું હતું કે અંગ્રેજી માધ્યમ દ્વારા શિક્ષણ આપતી તમામ શાળાઓને નાણાકીય વર્ષ ૧૯૫૪–૫૫ ના અંત સુધી હાલના ધોરણે ગ્રાન્ટ આપવામાં આવી શકે છે, પરંતુ તે પછી ગ્રાન્ટ ચાલુ રાખવાના પ્રશ્નની સમીક્ષા કરવામાં આવશે અને ગ્રાન્ટમાં ઘટાડો કરવામાં આવી શકે છે અથવા તે પાછી ખેંચી લેવામાં આવી શકે છે.

ત્યારબાદ હુકમનો અમલી ભાગ આવ્યો, જેનો સુસંગત ભાગ નીચે મુજબ દર્શાવેલ છે:

> "૫. સરકારે તદનુસાર નીચે મુજબ નિર્ણય લીધો છે: હવે પછી પૂરી પાડવામાં આવેલ અપવાદોને આધીન રહીને, કોઈપણ પ્રાથમિક અથવા માધ્યમિક શાળાએ આ હુકમોની તારીખથી શિક્ષણના માધ્યમ તરીકે

અંગ્રેજીનો ઉપયોગ થતો હોય તેવા વર્ગમાં એવા નાગરિકોના વર્ગ સિવાયના કોઈપણ વિદ્યાર્થીને પ્રવેશ આપવો નહીં જેમની ભાષા અંગ્રેજી હોય, એટલે કે એંગ્લો–ઇન્ડિયનો અને બિન–એશિયાઈ મૂળના નાગરિકો."

હુકમની તારીખ પૂર્વે અંગ્રેજી માધ્યમ દ્વારા અભ્યાસ કરતા હતા તેવા ત્રણ શ્રેણીના વિદ્યાર્થીઓની તરફેણમાં આ સામાન્ય હુકમમાં ત્રણ અપવાદો કરવામાં આવ્યા હતા. ભારતમાં આવેલા વિદેશી તાબાના વિસ્તારો સાથે સંકળાયેલા એશિયાઈ મૂળ સિવાયના વિદેશી વિદ્યાર્થીઓને અંગ્રેજી માધ્યમનો ઉપયોગ કરતી શાળાઓમાં અથવા તેમની પસંદગીની અન્ય કોઈપણ શાળામાં પ્રવેશ આપવા માટે જોગવાઈ કરવામાં આવી હતી. આ હુકમનો અંતિમ ફકરો નીચે મુજબની શરતોમાં હતો:—

"૭. શિક્ષણના માધ્યમ તરીકે અંગ્રેજીનો ઉપયોગ કરતી તમામ શાળાઓએ (એંગ્લો–ઇન્ડિયન શાળાઓ સહિત) આ પરિપત્ર અનુસાર પ્રવેશોનું નિયમન કરવું જોઈએ. અન્ય શાળાઓમાં અન્ય વિદ્યાર્થીઓના પ્રવેશને સરળ બનાવવાના હેતુથી, આ શાળાઓને સલાહ આપવામાં આવે છે કે જે વિદ્યાર્થીઓ એંગ્લો–ઇન્ડિયન નથી અથવા એશિયાઈ મૂળના છે માત્ર તેવા વિદ્યાર્થીઓ માટે શિક્ષણના માધ્યમ તરીકે હિન્દી અથવા કોઈ ભારતીય ભાષાનો ઉપયોગ કરતા ધોરણોના વર્ગો ક્રમશઃ શરૂ કરવા, પરંતુ સરકારના કોઈપણ હુકમ દ્વારા તેઓને તેમ કરવા ફરજ પાડવામાં આવતી નથી. આ શાળાઓને હાલમાં મળતી સરકારી ગ્રાન્ટ

માત્ર ત્યારે જ ચાલુ રાખવામાં આવશે જો શિક્ષણના માધ્યમ તરીકે અંગ્રેજી ધરાવતા ધોરણોમાં ઉપરોક્ત દર્શાવેલ શ્રેણીના વિદ્યાર્થીઓને જ પ્રવેશ આપવામાં આવે, અને શાળાઓ શિક્ષણના માધ્યમ તરીકે હિન્દી અથવા કોઈ ભારતીય ભાષા ધરાવતા અન્ય ધોરણો કે વર્ગોમાં સમાવી શકાય તેવા અન્ય શ્રેણીના વિદ્યાર્થીઓ માટે પણ આવી ગ્રાન્ટ મેળવવા પાત્ર બનશે. એ બાબત ધ્યાને લેવી કે ભવિષ્યમાં આ હેતુ માટે સરકારની પૂર્વ મંજૂરી વિના અંગ્રેજી માધ્યમ માટે શરૂ કરવામાં આવનાર કોઈપણ નવા વર્ગ માટે કોઈ ગ્રાન્ટ ચૂકવવામાં આવશે નહીં."

ઉપરોક્ત હુકમ બાદ તે જ દિવસે બોમ્બે રાજ્યની તમામ માન્યતાપ્રાપ્ત એંગ્લો–ઇન્ડિયન અને અન્ય અંગ્રેજી માધ્યમની શાળાઓના આચાર્યોને અન્ય પરિપત્ર પત્ર નં. એસએસએન ૨૦૫૪(બી) જારી કરવામાં આવ્યો હતો. આ પત્રમાં તે દિવસે જારી કરાયેલ પરિપત્ર હુકમ નં. એસએસએન ૨૦૫૪(એ) નો સંદર્ભ આપવામાં આવ્યો હતો અને જણાવાયું હતું કે તે પરિપત્ર હુકમની કલમ ૭ માં એવી ભલામણ કરવામાં આવી હતી કે હાલની અંગ્રેજી માધ્યમની શાળાઓએ શિક્ષણના માધ્યમ તરીકે હિન્દી અથવા કોઈ ભારતીય ભાષાનો ઉપયોગ કરતા ધોરણોના વર્ગો ક્રમશઃ શરૂ કરવા જોઈએ. એ બાબત દર્શાવવામાં આવી હતી કે બંધારણના અનુચ્છેદ ૩૩૭ હેઠળ મળવાપાત્ર ગ્રાન્ટનું એંગ્લો–ઇન્ડિયન શાળાઓ વચ્ચે શિક્ષણ નિયામક દ્વારા નક્કી કરવામાં આવે તે રીતે વિતરણ કરવામાં આવશે અને શિક્ષણના માધ્યમ તરીકે હિન્દી અથવા ભારતીય ભાષા ધરાવતા વર્ગો શરૂ કરતી એંગ્લો–ઇન્ડિયન શાળાઓને વિશેષ ગ્રાન્ટ આપવાના

પ્રશ્ન પર સરકાર વિચારણા કરશે. એવું જણાવાયું હતું કે પરિપત્રથી અનુચ્છેદ ૩૩૭ હેઠળની કુલ ગ્રાન્ટને કોઈ અસર થશે નહીં પરંતુ પરિપત્ર હુકમના પરિણામે ગ્રાન્ટની વહેંચણીની પ્રક્રિયામાં ફેરફાર કરવો પડી શકે છે. એમ પણ જણાવાયું હતું કે તેમાં વિચારાયેલી ગ્રાન્ટ્સ અનુચ્છેદ ૩૩૭ હેઠળ ઉપલબ્ધ ગ્રાન્ટ્સ ઉપરાંતની આપવાનો ઈરાદો હતો.

મેજર પિન્ટો, જેઓ ભારતના નાગરિક છે, તેઓ ભારતીય ખ્રિસ્તી સમુદાયના છે. તેઓ દાવો કરે છે કે તેમની માતૃભાષા અંગ્રેજી છે અને તેમની સગીર પુત્રી બ્રેન્ડા, જે ભારતીય નાગરિક છે, તેની પણ માતૃભાષા અંગ્રેજી છે. તારીખ ૧ ફેબ્રુઆરી, ૧૯૫૪ ના રોજ મેજર પિન્ટોએ પોતાની પુત્રી બ્રેન્ડાને તે શાળાના પ્રાથમિક શાળાના વર્ગ એવા ધોરણ ૬ માં પ્રવેશ આપવા માટે બાર્ન્સ હાઈસ્કૂલના આચાર્યને અરજી કરી હતી. આચાર્યએ તે જ દિવસે અરજી પર શેરો નોંધ્યો હતો કે બોમ્બે સરકાર દ્વારા તારીખ ૬ જાન્યુઆરી, ૧૯૫૪ ના રોજ જારી કરાયેલ પરિપત્ર હુકમને ધ્યાને લેતાં તેઓ તે બાળકીને શાળામાં પ્રવેશ આપી શકે તેમ નથી, કારણ કે તે એંગ્લો–ઈન્ડિયન સમુદાયની નથી અથવા જેમની ભાષા અંગ્રેજી હોય તેવા બિન–એશિયાઈ મૂળના નાગરિકોના જૂથની નથી. એવા પુરાવા છે કે અન્ય વાલીઓએ પણ પોતાના બાળકો વતી આવી જ સમાન અરજીઓ કરી હતી જે આ જ કારણોસર નામંજૂર કરવામાં આવી હતી.

ડો. મહાદેવ એકનાથ ગુજર પણ ભારતના નાગરિક છે અને ગુજરાતી હિન્દુ સમુદાયના સભ્ય છે. તેમની માતૃભાષા ગુજરાતી છે. તેઓ ઈચ્છે છે કે તેમના પુત્ર મહાવીરને અંગ્રેજી માધ્યમ દ્વારા માધ્યમિક શિક્ષણ મળે અને તેઓ દાવો કરે છે કે

અંગ્રેજીમાં શિક્ષણ તેમના પુત્રની શૈક્ષણિક જરૂરિયાતો માટે વધુ અનુકૂળ રહેશે. તદનુસાર તારીખ ૧ ફેબ્રુઆરી, ૧૯૫૪ ના રોજ ડો. ગુજરે બાન્દ્રા હાઈસ્કૂલના ધોરણ ૬ માં પોતાના પુત્રના પ્રવેશ માટે અરજી કરી હતી. પરંતુ તે જ દિવસે આચાર્યએ અરજી પર શેરો નોંધ્યો હતો કે સરકારી હુકમને ધ્યાને લેતાં તે બાળકને શાળામાં પ્રવેશ આપી શકાય તેમ નથી કારણ કે તે ન તો એંગ્લો–ઇન્ડિયન છે કે ન તો બિન–એશિયાઈ મૂળનો એવો નાગરિક છે જેની ભાષા અંગ્રેજી હોય. ડો. ગુજરના અન્ય પુત્રના પ્રવેશ માટેની અરજી પણ આ જ કારણોસર નામંજૂર કરવામાં આવી હતી. એવું જણાવાયું છે કે પ્રવેશ માટેની અન્ય મોટી સંખ્યામાં આવેલી અરજીઓ પણ આવા જ સમાન કારણોસર નકારી કાઢવી પડી હતી.

તેથી સોસાયટી અને વેનરેબલ આર્ચડિકન એ. એસ. એચ. જોહ્ન્સન અને શ્રીમતી ગ્લિન હોવેલે ફેબ્રુઆરી, ૧૯૫૪ માં બોમ્બે હાઇકોર્ટ સમક્ષ બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ સ્પેશિયલ સિવિલ એપ્લિકેશન નં. ૨૫૯ / ૧૯૫૪ દાખલ કરીને બોમ્બે રાજ્ય, તેના અધિકારીઓ, સેવકો અને એજન્ટોને સદર હુકમનો અમલ કરવાથી અને તેના અમલીકરણ માટે કોઈપણ પગલાં કે કાર્યવાહી કરવાથી રોકવા માટે તથા સામાવાળાને સદર કથિત હુકમ પાછો ખેંચવા કે રદ કરવા અને અરજદારને સદર શાળાના કોઈપણ ધોરણમાં બિન–એંગ્લો–ઇન્ડિયન નાગરિકો અથવા એશિયાઈ મૂળના નાગરિકોના કોઈપણ બાળકોને પ્રવેશ આપવા તથા તેઓને અંગ્રેજી માધ્યમ દ્વારા શિક્ષણ આપવાની મંજૂરી આપવા માટે ફરજ પાડતી મેન્ડામસ પ્રકારની રિટ જારી કરવાની અરજ કરી હતી. મેજર પિન્ટો અને તેમની પુત્રીએ તથા ડો. ગુજર અને તેમના પુત્રએ પણ આવી જ

દાદ મેળવવા માટે અનુક્રમે સ્પેશિયલ સિવિલ એપ્લિકેશન્સ નં. ૨૮૮ અને ૨૮૯ / ૧૯૫૪ દાખલ કરી હતી. આ ત્રણેય અરજીઓની મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિ છાગલા અને ન્યાયમૂર્તિ દીક્ષિતની બનેલી ડિવિઝન બેંચ દ્વારા સંયુક્ત સુનાવણી કરવામાં આવી હતી અને તારીખ ૧૫ ફેબ્રુઆરી, ૧૯૫૪ ના રોજ હાઇકોર્ટે ઠેરવ્યું હતું કે વાદગ્રસ્ત પરિપત્ર હુકમ દોષપૂર્ણ હતો કારણ કે તે બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૯(૨) અને ૩૦(૧) દ્વારા ખાતરીપૂર્વક આપવામાં આવેલ મૂળભૂત અધિકારોનું ઉલ્લંઘન કરતો હતો અને અરજ મુજબ મેન્ડામસની રિટ જારી કરવાનો નિર્દેશ આપ્યો હતો. બોમ્બે રાજ્ય હવે બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૩૨(૧) હેઠળ હાઇકોર્ટ દ્વારા આપવામાં આવેલા પ્રમાણપત્રો સાથે આ કોર્ટ સમક્ષ અપીલમાં આવ્યું છે.

આ કેસોની હકીકતો પરથી બે પ્રશ્નો ઉપસ્થિત થાય છે, એટલે કે:— (૧) શું વાદગ્રસ્ત હુકમે અનુચ્છેદ ૨૯(૨) હેઠળ નાગરિકોના મૂળભૂત અધિકારોનો ભંગ કર્યો છે? અને (૨) શું વાદગ્રસ્ત હુકમે અનુચ્છેદ ૩૦(૧) હેઠળ એંગ્લો–ઇન્ડિયન સમુદાયના મૂળભૂત અધિકારોનો ભંગ કર્યો છે? આ બે પ્રશ્નો અંગે અમે જે અભિપ્રાય ધરાવીએ છીએ તેને ધ્યાનમાં લેતાં, હાઇકોર્ટમાં અને અમારી સમક્ષ ઉપસ્થિત કરાયેલા ત્રીજા પ્રશ્ન પર વિચારણા કરવી જરૂરી જણાતી નથી, એટલે કે વાદગ્રસ્ત હુકમ અનુચ્છેદ ૧૪ નો ભંગ કરે છે કે કેમ.

પ્રશ્ન (૧) ના સંબંધમાં: અગાઉ જણાવ્યા મુજબ, બાર્ન્સ હાઇસ્કૂલ એક માન્યતાપ્રાપ્ત એંગ્લો–ઇન્ડિયન શાળા છે જે અંગ્રેજી માધ્યમ દ્વારા શિક્ષણ આપે છે. તેને રાજ્યના ભંડોળમાંથી સહાય મળે છે. મેજર પિન્ટોની પુત્રી અને ડો. ગુજરના પુત્ર ભારતના નાગરિકો છે અને તેઓ બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૯(૨)

દ્વારા તેઓને ખાતરીપૂર્વક આપવામાં આવેલ કહેવાતા મૂળભૂત અધિકારના ઉપયોગ રૂપે બાર્ન્સ હાઇસ્કૂલમાં પ્રવેશ મેળવવાનો દાવો કરે છે. બોમ્બે રાજ્યના પરિપત્ર હુકમને ધ્યાને લેતાં શાળાએ તે બંનેને પ્રવેશ આપવાનો ઇનકાર કર્યો છે. તારીખ ૬ જાન્યુઆરી, ૧૯૫૪ ના રોજ બોમ્બે રાજ્ય દ્વારા જારી કરવામાં આવેલ પરિપત્ર હુકમની જોગવાઈઓનો સારાંશ અગાઉ આપી દેવામાં આવ્યો છે. હુકમનો અમલી ભાગ, જે કલમ ૫ માં દર્શાવેલ છે, તે એવી તાકીદ કરે છે કે કોઈપણ પ્રાથમિક અથવા માધ્યમિક શાળાએ આ હુકમની તારીખથી શિક્ષણના માધ્યમ તરીકે અંગ્રેજીનો ઉપયોગ થતો હોય તેવા વર્ગમાં એવા નાગરિકોના વર્ગ સિવાયના કોઈપણ વિદ્યાર્થીને પ્રવેશ આપવો નહીં જેમની ભાષા અંગ્રેજી હોય, એટલે કે એંગ્લો-ઇન્ડિયનો અને બિન-એશિયાઈ મૂળના નાગરિકો. આ કલમની ભાષા એકદમ સ્પષ્ટ છે અને તે ચોક્કસપણે એવા અર્થઘટન માટે સક્ષમ છે કે આ હુકમ શિક્ષણના માધ્યમ તરીકે અંગ્રેજીનો ઉપયોગ થતો હોય તેવા વર્ગમાં એંગ્લો-ઇન્ડિયનો અથવા બિન-એશિયાઈ મૂળના નાગરિકો સિવાયના અન્ય કોઈપણ વિદ્યાર્થીના પ્રવેશ સામેનો સંપૂર્ણ પ્રતિબંધ છે. વિદ્વાન એટર્ની-જનરલ જોકે એવી રજૂઆત કરે છે કે આ યોગ્ય અર્થઘટન નથી. તેઓ દલીલ કરે છે કે આ કલમ સમગ્રપણે વાંચવી જોઈએ અને જ્યારે તે રીતે વાંચવામાં આવે ત્યારે જણાશે કે તે એંગ્લો-ઇન્ડિયનો અથવા બિન-એશિયાઈ મૂળના ન હોય તેવા તમામ નાગરિકોના પ્રવેશ પર પ્રતિબંધ મૂકતી નથી. તેઓ એવી દલીલ કરે છે કે "એટલે કે એંગ્લો-ઇન્ડિયનો અને બિન-એશિયાઈ મૂળના નાગરિકો" એ શબ્દો સંપૂર્ણ યાદીરૂપ નથી પરંતુ માત્ર દૃષ્ટાંતરૂપ છે, અને કલમના યોગ્ય અર્થઘટન મુજબ આ

પ્રતિબંધ માત્ર એવા વિદ્યાર્થીઓના પ્રવેશ સામે જ છે જેઓ નાગરિકોના એવા વર્ગ સાથે સંકળાયેલા નથી જેમની ભાષા અંગ્રેજી હોય. આ દલીલના સમર્થનમાં તેઓ ભોલા પ્રસાદ વિરુદ્ધ ધ કિંગ–એમ્પરર ના ફેડરલ કોર્ટના ચુકાદાનો સંદર્ભ આપે છે જ્યાં એવું ઠેરવવામાં આવ્યું હતું કે "એટલે કે" શબ્દ પૂર્વવર્તી શબ્દોમાં સમાવિષ્ટ બાબતોની ગણતરીના ચુસ્ત અર્થમાં વપરાયો ન હતો પરંતુ "ઉદાહરણ તરીકે" ના અર્થમાં વપરાયો હતો. તે કેસમાં ગવર્નમેન્ટ ઓફ ઇન્ડિયા એક્ટ, ૧૯૩૫ ની કલમ ૨૯૭(૧)(એ) વિચારણા માટે આવી હતી, જે પ્રાંતની અંદર વેપાર અને વાણિજ્ય સંબંધિત પ્રાંતીય વિધાન યાદીની પ્રવિષ્ટિ અથવા ચીજવસ્તુઓના ઉત્પાદન, પુરવઠો અને વિતરણ સંબંધિત તે યાદીની પ્રવિષ્ટિના આધારે પ્રાંતમાં કોઈપણ વર્ગ કે પ્રકારના માલના પ્રવેશ અથવા નિકાસને પ્રતિબંધિત કે મર્યાદિત કરવાની અસર ધરાવતો કોઈપણ કાયદો ઘડવા અથવા કોઈપણ કારોબારી પગલું ભરવા સામે પ્રાંતીય ધારાસભા અથવા સરકારને મનાઈ ફરમાવતી હતી. કલમ ૨૯૭(૧)(એ) નીચે મુજબના શબ્દોમાં હતી: "કોઈપણ પ્રાંતીય ધારાસભા અથવા સરકાર પાસે—(એ) પ્રાંતની અંદર વેપાર અને વાણિજ્ય સંબંધિત પ્રાંતીય વિધાન યાદીની પ્રવિષ્ટિના આધારે, અથવા ચીજવસ્તુઓના ઉત્પાદન, પુરવઠો અને વિતરણ સંબંધિત તે યાદીની પ્રવિષ્ટિના આધારે, કોઈપણ વર્ગ કે પ્રકારના માલના પ્રાંતમાં પ્રવેશ અથવા નિકાસને પ્રતિબંધિત કે મર્યાદિત કરતો કોઈપણ કાયદો ઘડવાની અથવા કોઈપણ કારોબારી પગલું ભરવાની સત્તા રહેશે નહીં." એવું ઠેરવવામાં આવ્યું હતું કે "પ્રાંતની અંદર વેપાર અને વાણિજ્ય" અને "ચીજવસ્તુઓનું ઉત્પાદન, પુરવઠો

અને વિતરણ" એ શબ્દો મર્યાદા દર્શાવતા શબ્દો ન હતા પરંતુ યાદીની પ્રવિષ્ટિઓનું માત્ર વર્ણન કરતા હતા. એ બાબત દર્શાવવામાં આવી હતી કે યાદીમાં પ્રવિષ્ટિ "પ્રાંતની અંદર વેપાર અને વાણિજ્ય, બજારો અને મેળાઓ, નાણાં ધીરધાર અને નાણાં ધીરનારાઓ" હતી અને કલમ ૨૯૭(૧)(એ) ના શબ્દોને તે કલમના અમલને માત્ર પ્રાંતની અંદરના વેપાર અને વાણિજ્ય સાથે સંબંધિત કાયદાઓ પૂરતો મર્યાદિત કરતા વાંચવા એ તે કલમને નિરર્થક બનાવી દેવા બરાબર થશે. ફેડરલ કોર્ટના વિદ્વાન ન્યાયાધીશોએ ધ ક્વીન વિરુદ્ધ બુરાહ માં લોર્ડ સેલબોર્નના અવલોકનોનો સંદર્ભ લીધો અને એવા નિષ્કર્ષ પર આવ્યા કે તે કલમમાં શબ્દો પ્રવિષ્ટિમાં સમાવિષ્ટ અન્ય બાબતો અંગે પ્રાંતીય ધારાસભાની વિધાનિક સત્તાઓમાં ઘટાડો કરવાના હેતુથી નહીં પરંતુ પ્રવિષ્ટિની ઓળખ કરવાના હેતુથી વાપરવામાં આવ્યા હતા. વર્તમાન કેસમાં સરકારી હુકમના અર્થઘટન માટે આ જ કારણ લાગુ પાડી શકાય નહીં, કારણ કે ફેડરલ કોર્ટ સમક્ષના કેસમાં લાગુ પડેલા મુદ્દાઓ અહીં બિલકુલ લાગુ પડતા નથી. સામાન્ય રીતે "એટલે કે" શબ્દ પૂર્વવર્તી ઉપવાક્યમાં જે સમાવિષ્ટ છે તેની ગણતરી દર્શાવે છે. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, તે સામાન્ય રીતે પૂર્વે વર્ણવેલ ઉપવાક્ય સાથે તેની પછી આવતી બાબતની સમાનતા સ્થાપિત કરવાનો હેતુ પાર પાડે છે. તેથી, આ હુકમ માત્ર એંગ્લો–ઇન્ડિયનો અને બિન–એશિયાઈ મૂળના નાગરિકો પૂરતો જ પ્રવેશ મર્યાદિત કરે છે તેવી દલીલમાં ઘણું વજન રહેલું છે. પરંતુ જો એવું માની લઈએ કે "એટલે કે" શબ્દ સંપૂર્ણ યાદીના અર્થમાં વપરાયો નથી અને હુકમ જેમની માતૃભાષા અંગ્રેજી હોય તેવા તમામ

વિદ્યાર્થીઓના પ્રવેશની પરવાનગી આપે છે, તો પણ પ્રશ્ન એ ઉપસ્થિત થાય છે કે શું આ હુકમનું સમર્થન કરી શકાય.

જોકે, એમ માની લઈએ કે વાદગ્રસ્ત હુકમ હેઠળ એંગ્લો–ઈન્ડિયન શાળાઓ એવા વિદ્યાર્થીઓને પ્રવેશ આપી શકે છે જેમની માતૃભાષા અંગ્રેજી હોય ભલે તેઓ એંગ્લો–ઈન્ડિયન કે બિન–એશિયાઈ મૂળના નાગરિકો ન હોય, તોપણ એ સ્પષ્ટ છે કે તે અર્થઘટન મુજબ પણ આ હુકમ બાર્ન્સ હાઈસ્કૂલને અંગ્રેજી સિવાયની અન્ય માતૃભાષા ધરાવતા વિદ્યાર્થીઓ, દાખલા તરીકે ગુજરાતીઓ, મહારાષ્ટ્રીયનો અને અન્યને પ્રવેશ આપતા અટકાવે છે. બાર્ન્સ હાઈસ્કૂલ હંમેશા આવા વિદ્યાર્થીઓને પ્રવેશ આપતી આવી હતી. મેજર પિન્ટો અને તેમની પુત્રી દાવો કરી શકે છે કે તેમની માતૃભાષા અંગ્રેજી છે અને વિદ્વાન એટર્ની–જનરલ દ્વારા સૂચવવામાં આવેલા હુકમના અર્થઘટન મુજબ પણ તેઓ તે શાળામાં પ્રવેશ મેળવવા માટે હકદાર છે. પરંતુ ડો. ગુજર આવો કોઈ દાવો કરી શકે નહીં. તેમની માતૃભાષા ગુજરાતી છે અને તેઓ બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૯(૨) દ્વારા તેઓને ખાતરીપૂર્વક આપવામાં આવેલ કહેવાતા મૂળભૂત અધિકારના ઉપયોગ રૂપે બાર્ન્સ હાઈસ્કૂલમાં પોતાના પુત્રના પ્રવેશનો દાવો કરે છે. વિદ્વાન એટર્ની–જનરલ દ્વારા કરવામાં આવેલી દલીલ મુજબના અર્થઘટનમાં પણ આ પરિપત્ર હુકમ ડો. ગુજરને તેમના પુત્રની ભાષા અંગ્રેજી નથી પરંતુ ગુજરાતી છે તેવા કારણોસર, રાજ્યના ભંડોળમાંથી સહાય મેળવતી શૈક્ષણિક સંસ્થા એવી બાર્ન્સ હાઈસ્કૂલમાં પોતાના પુત્રને પ્રવેશ અપાવતા પ્રતિબંધિત કરે જ છે. તેથી, પ્રશ્ન એ ઉપસ્થિત થાય છે કે શું આ હુકમ અનુચ્છેદ ૨૯(૨) ની

જોગવાઈઓનું ઉલ્લંઘન કરે છે.

અનુચ્છેદ ૨૯(૨) દેખીતી રીતે જ "નાગરિક" શબ્દપ્રયોગ પર કોઈ મર્યાદા કે લાયકાત લાદતો નથી. તેથી, નાગરિક લઘુમતી જૂથનો સભ્ય નથી તેવા કારણોસર કોઈ નાગરિકને અનુચ્છેદ ૨૯(૨) ની સહાય આપવાનો ઇનકાર કરી શકાય નહીં. તે તમામ નાગરિકોને લાગુ પડે છે, પછી ભલે તેઓ બહુમતી કે લઘુમતી જૂથ સાથે સંકળાયેલા હોય. તે રાજ્ય દ્વારા નિભાવવામાં આવતી અથવા સહાય પ્રાપ્ત શૈક્ષણિક સંસ્થાઓમાં પ્રવેશની બાબતમાં ભેદભાવ સામે તમામ નાગરિકોને રક્ષણ આપે છે. તદુપરાંત, આ અનુચ્છેદ દરેક નાગરિકને "ધર્મ, મૂળવંશ, જાતિ, ભાષા અથવા તે પૈકીના કોઈપણ" ના આધારે થતા ભેદભાવ સામે રક્ષણ પૂરું પાડે છે. આ અનુચ્છેદની ભાષા સ્પષ્ટ અને અસંદિગ્ધ છે અને નિર્દિષ્ટ આધારો પૈકીના કોઈપણ આધારે રાજ્ય દ્વારા નિભાવવામાં આવતી અથવા સહાય પ્રાપ્ત શૈક્ષણિક સંસ્થામાં પ્રવેશનો દાવો કરતા કોઈપણ નાગરિકને આ અનુચ્છેદના લાભથી વંચિત રાખવાનું કોઈ કારણ જણાતું નથી.

વિદ્વાન એટર્ની–જનરલ ત્યારબાદ જે શીર્ષક હેઠળ અનુચ્છેદ ૨૯ અને અનુચ્છેદ ૩૦ મૂકવામાં આવ્યા છે તેનો આશરો લે છે. તેઓ દર્શાવે છે કે આ શીર્ષક "સાંસ્કૃતિક અને શૈક્ષણિક અધિકારો" છે અને અનુચ્છેદ ૨૯ ની હાંસિયાની નોંધ "લઘુમતીઓના હિતોનું રક્ષણ" છે. તેઓ દલીલ કરે છે કે આ શીર્ષક અને હાંસિયાની નોંધ સૂચવે છે કે અનુચ્છેદ ૨૯ દ્વારા પ્રદાન કરાયેલા અધિકારો લઘુમતીઓને આપવામાં આવેલા અધિકારો છે અને આ અનુચ્છેદનો હેતુ માત્ર લઘુમતીઓના હિતોનું રક્ષણ કરવાનો હતો. વિદ્વાન એટર્ની–જનરલ

એવી દલીલ કરે છે કે આ પરિપત્ર હુકમ એંગ્લો–ઇન્ડિયનો અથવા બિન–એશિયાઈ મૂળના નાગરિકોને બાર્ન્સ હાઇસ્કૂલમાં પ્રવેશ મેળવતા અટકાવતો નથી અને તેથી તે લઘુમતીઓના અધિકારોનું ઉલ્લંઘન કરતો નથી. તેઓ એવી દલીલ કરે છે કે ડો. ગુજર બહુમતી જૂથના સભ્ય છે અને કોઈપણ લઘુમતી જૂથના નથી, તેથી તેઓ અનુચ્છેદ ૨૯(૨) ના રક્ષણનો દાવો કરી શકે નહીં. તેઓ રજૂઆત કરે છે કે અનુચ્છેદ ૧૫ એ સામાન્ય જોગવાઈ છે જે તમામ નાગરિકોને ભેદભાવ સામે રક્ષણ આપે છે, પરંતુ અનુચ્છેદ ૨૯ માત્ર લઘુમતીઓને જ લાગુ કરવાનો ઇરાદો ધરાવે છે અને લઘુમતી જૂથ સાથે સંકળાયેલા ન હોય તેવા નાગરિક અનુચ્છેદ ૨૯(૨) ના લાભનો દાવો કરી શકે નહીં.

આ ચોક્કસપણે અમારી સમક્ષ પ્રથમ વખત રજૂ કરવામાં આવેલી એક નવી દલીલ છે. હાઇકોર્ટમાં દાખલ કરાયેલી વિરોધની સોગંદનામાઓમાં આ મુદ્દો સ્પષ્ટપણે લેવામાં આવ્યો હોય તેવું જણાતું નથી અને અપીલ હેઠળના ચુકાદામાં પણ એવો કોઈ સંકેત નથી કે તે આ સ્વરૂપમાં હાઇકોર્ટ સમક્ષ રજૂ કરવામાં આવ્યો હતો. તેમજ આ કોર્ટમાં અપીલ કરવાની પરવાનગી માટેની અરજીમાં પણ આ મુદ્દાને ખાસ અપીલનું કારણ બનાવવામાં આવ્યો ન હતો. આ ઉપરાંત, આ દલીલ અમને ગુણદોષ વિનાની જણાય છે. અનુચ્છેદ ૨૯(૧) ભારતના રાજ્યક્ષેત્રમાં અથવા તેના કોઈપણ ભાગમાં વસવાટ કરતા નાગરિકોના કોઈપણ વર્ગને, જે પોતાની આગવી ભાષા, લિપિ કે સંસ્કૃતિ ધરાવતો હોય, તેનું જતન કરવાનો અધિકાર આપીને રક્ષણ પૂરું પાડે છે. અનુચ્છેદ ૩૦(૧) ધર્મ કે ભાષા પર આધારિત તમામ લઘુમતીઓને પોતાની પસંદગીની શૈક્ષણિક સંસ્થાઓ

સ્થાપવા અને તેનો વહીવટ કરવાનો અધિકાર આપીને રક્ષણ આપે છે. પરંતુ અનુચ્છેદ ૨૯(૨) માત્ર લઘુમતીઓ પૂરતો મર્યાદિત નથી. તે સામાન્ય અને બિનશરતી શબ્દોમાં ઘડાયેલો છે. તે તમામ નાગરિકોને લાગુ પડે છે, પછી ભલે તેઓ બહુમતી કે લઘુમતી જૂથના હોય. "કોઈપણ નાગરિકને પ્રવેશ નકારી શકાશે નહીં" એ શબ્દો તમામ નાગરિકોને આવરી લેવા માટે પૂરતા વ્યાપક છે. અનુચ્છેદ ૨૯(૨) નો લાભ માત્ર લઘુમતી જૂથોના સભ્યો પૂરતો મર્યાદિત કરવો એ અનુચ્છેદમાં એવા શબ્દો વાંચવા બરાબર થશે જે ત્યાં અસ્તિત્વમાં જ નથી. અનુચ્છેદની હાંસિયાની નોંધ અનુચ્છેદની ભાષાના સ્પષ્ટ અર્થને નિયંત્રિત કરી શકતી નથી. તે સુસ્થાપિત કાયદો છે કે જ્યાં સુધી કલમની ભાષા અસંદિગ્ધ ન હોય ત્યાં સુધી કલમના અર્થઘટન માટે હાંસિયાની નોંધનો સંદર્ભ લઈ શકાય નહીં. અનુચ્છેદ ૨૯(૨) ની ભાષામાં કોઈ સંદિગ્ધતા નથી. વળી, અનુચ્છેદ ૧૫ તમામ નાગરિકોને સામાન્ય રીતે ભેદભાવ સામે રક્ષણ આપે છે, પરંતુ અનુચ્છેદ ૨૯(૨) એ વિશિષ્ટ પ્રકારના અન્યાય સામે રક્ષણ છે, એટલે કે ચોક્કસ પ્રકારની શૈક્ષણિક સંસ્થાઓમાં પ્રવેશ નકારવા સામેનું રક્ષણ. તદુપરાંત, અનુચ્છેદ ૧૫ તેની શરતોમાં તદ્દન સામાન્ય અને વ્યાપક છે અને તમામ નાગરિકોને લાગુ પડે છે, ભલે તેઓ બહુમતી કે લઘુમતી જૂથોના હોય, અને અમુક ચોક્કસ આધારો પર રાજ્ય દ્વારા થતા ભેદભાવ સામે તમામ નાગરિકોને રક્ષણ પૂરું પાડે છે. અનુચ્છેદ ૨૯(૨) નાગરિકોને રાજ્ય દ્વારા નિભાવવામાં આવતી અથવા સહાય પ્રાપ્ત શૈક્ષણિક સંસ્થાઓમાં પ્રવેશ માટે વિશેષ અધિકાર પ્રદાન કરે છે. આ અધિકારને માત્ર લઘુમતી જૂથોના નાગરિકો પૂરતો મર્યાદિત કરવો એ લઘુમતી

જૂથો સાથે સંકળાયેલા ન હોય તેવા નાગરિકોને આ અનુચ્છેદના લાભથી વંચિત રાખવા બરાબર થશે. આ કોર્ટના ધ સ્ટેટ ઓફ મદ્રાસ વિરુદ્ધ શ્રીમતી ચંપકમ દોરાઈરાજન ના ચુકાદા તરફ અમારું ધ્યાન દોરવામાં આવ્યું છે. તે કેસમાં આ કોર્ટે મેડિકલ અને એન્જિનિયરિંગ કોલેજોમાં પ્રવેશોનું નિયમન કરતા મદ્રાસ સરકાર દ્વારા જારી કરાયેલ કોમ્યુનલ જી. ઓ. ની કાયદેસરતા પર વિચારણા કરવાની હતી. કોર્ટનો ચુકાદો આપતાં ન્યાયમૂર્તિ દાસે નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું હતું:

> "એ બાબત ધ્યાને આવશે કે જ્યારે કલમ (૧) નાગરિકોના અમુક વર્ગની ભાષા, લિપિ કે સંસ્કૃતિનું રક્ષણ કરે છે, ત્યારે કલમ (૨) વ્યક્તિગત નાગરિકના મૂળભૂત અધિકારની ખાતરી આપે છે. કલમ (૨) માં ઉલ્લેખિત પ્રકારની કોઈપણ શૈક્ષણિક સંસ્થામાં પ્રવેશ મેળવવાનો અધિકાર એવો અધિકાર છે જે વ્યક્તિગત નાગરિક પાસે એક નાગરિક તરીકે રહેલો છે, કોઈ સમુદાય કે નાગરિકોના વર્ગના સભ્ય તરીકે નહીં."

અમારા અભિપ્રાય મુજબ વિદ્વાન એટર્ની–જનરલની દલીલનો આ ભાગ ટકી શકે તેમ નથી.

વિદ્વાન એટર્ની–જનરલની દલીલોનો બીજો ભાગ અનુચ્છેદ ૨૯(૨) માં જોવા મળતા શબ્દ "માત્ર" પર આધારિત છે. તેમની દલીલ એ છે કે વાદગ્રસ્ત હુકમ કોઈપણ નાગરિકને માત્ર ધર્મ, મૂળવંશ, જાતિ, ભાષા અથવા તે પૈકીના કોઈપણ કારણોસર પ્રવેશ નકારતો નથી. તેઓ કહે છે કે આ હુકમ માત્ર ભાષાના આધારે પ્રવેશ નકારતો નથી પરંતુ શિક્ષણનું માધ્યમ અંગ્રેજી હોવાના આધારે

અને પ્રાદેશિક ભાષાઓના અભ્યાસને પ્રોત્સાહન આપવાની રાજ્યની નીતિ હોવાના આધારે પ્રવેશ નકારે છે. તેઓ દલીલ કરે છે કે રાજ્યના બાળકોની પ્રગતિ સુનિશ્ચિત કરવી એ રાજ્યની ફરજ છે અને બાળકોને તેમની માતૃભાષાના માધ્યમ દ્વારા શિક્ષણ આપવામાં આવે તે બાળકોના પોતાના હિતમાં છે. વિદ્વાન એટર્ની–જનરલ રજૂઆત કરે છે કે રાજ્યની સમસ્યા પ્રાદેશિક ભાષાઓના માધ્યમ દ્વારા શિક્ષણ આપતી શાળાઓમાંથી વિદ્યાર્થીઓને અંગ્રેજી માધ્યમની શાળાઓ તરફ જતા અટકાવવાની હતી. તેઓ જણાવે છે કે પ્રાદેશિક ભાષાઓના માધ્યમ દ્વારા શિક્ષણ આપતી શાળાઓ કરતાં અંગ્રેજી માધ્યમની શાળાઓને પ્રાધાન્ય આપીને બાળકોને ત્યાં મોકલવાનું વલણ વાલીઓમાં વધી રહ્યું હતું. એવું કહેવાય છે કે આ બાબત પ્રાદેશિક ભાષાઓના વિકાસ માટે નુકસાનકારક હતી અને બાળકો માટે પણ હાનિકારક હતી. તેથી સરકારે આ વલણને રોકવા માટે પગલાં લેવા જરૂરી માન્યા અને તે ઉદ્દેશ્યથી આ પરિપત્ર હુકમ જારી કરવામાં આવ્યો હતો. એવી દલીલ કરવામાં આવે છે કે પરિપત્રનો ઉદ્દેશ પ્રાદેશિક ભાષાઓના અભ્યાસને પ્રોત્સાહન આપવાનો હતો અને આ હુકમ માત્ર ભાષાના આધારે પ્રવેશ નકારતો નથી. વિદ્વાન એટર્ની–જનરલ પિયર્સ વિરુદ્ધ સોસાયટી ઓફ સિસ્ટર્સ ઓફ હોલી નેમ્સ માં ન્યાયમૂર્તિ મેકરેનોલ્ડ્સના અવલોકનોનો પણ સંદર્ભ આપે છે:— "સ્વતંત્રતાનો મૂળભૂત સિદ્ધાંત કે જેના પર આ સંઘની તમામ સરકારો આધારિત છે તે રાજ્યને બાળકોને માત્ર સરકારી શિક્ષકો પાસેથી જ શિક્ષણ મેળવવા ફરજ પાડીને તેનું માનકીકરણ કરવાની કોઈપણ સામાન્ય સત્તામાંથી બાકાત રાખે છે. બાળક એ માત્ર રાજ્યનું સર્જન નથી; જેઓ તેનું

પાલનપોષણ કરે છે અને તેના ભવિષ્યનું ઘડતર કરે છે તેઓ પાસે વધારાની જવાબદારીઓ માટે તેને ઓળખવાનો અને તૈયાર કરવાનો ઉચ્ચ ફરજ સાથે જોડાયેલો અધિકાર રહેલો છે." એવી પણ રજૂઆત કરવામાં આવી છે કે આ પરિપત્રનો મુખ્ય, જો એકમાત્ર નહીં તો, ઉદ્દેશ હિન્દીને રાષ્ટ્રભાષા તરીકે પ્રોત્સાહન આપવાનો છે અને આ એક એવો ઉદ્દેશ છે જે રાજ્યની નીતિના માર્ગદર્શક સિદ્ધાંતો સાથે સુસંગત છે. તેઓ એવી દલીલ કરે છે કે આ કિસ્સામાં પ્રવેશનો ઇનકાર માત્ર ભાષાના આધારે નથી અને તેથી આ હુકમ અનુચ્છેદ ૨૯(૨) ની જોગવાઈઓનું ઉલ્લંઘન કરતો નથી.

એવું કહેવાય છે કે વાદગ્રસ્ત હુકમનો ઉદ્દેશ રાષ્ટ્રીય અને પ્રાદેશિક ભાષાઓના વિકાસને પ્રોત્સાહન આપવાનો હતો અને તેનો હેતુ માત્ર વિદ્યાર્થીઓને તેમની માતૃભાષા દ્વારા શીખવા માટે પ્રોત્સાહિત કરવાનો તેમજ નાગરિકોના એક વર્ગ તરીકે એંગ્લો–ઇન્ડિયન સમુદાયને અનુચ્છેદ ૨૯(૧) દ્વારા ખાતરીપૂર્વક આપવામાં આવેલ આગવી ભાષા, લિપિ કે સંસ્કૃતિનું જતન કરવાનો હતો. પરંતુ એ બાબત સમજવી એટલી જ મુશ્કેલ છે કે વિદ્યાર્થીની માતૃભાષાના માધ્યમ દ્વારા શિક્ષણ આપવાના લાભદાયી સિદ્ધાંત માટે એવી જરૂરિયાત શા માટે હોવી જોઈએ કે જે વિદ્યાર્થીની માતૃભાષા અંગ્રેજી નથી પરંતુ ધારો કે ગુજરાતી છે, તેને માત્ર એવી એંગ્લો–ઇન્ડિયન શાળામાં પ્રવેશ મેળવતા અટકાવવો જોઈએ જ્યાં શિક્ષણનું માધ્યમ અંગ્રેજી છે, જ્યારે તે અન્ય શાળાઓમાં જવા માટે સ્વતંત્ર રહેશે, જેમ કે મરાઠી કે તમિલ અથવા અન્ય કોઈપણ ભાષાના માધ્યમથી ભણાવતી શાળાઓમાં, પછી ભલે આવું માધ્યમ તેની માતૃભાષા હોય

કે ન હોય. જો આ હુકમનો ઉદ્દેશ તમામ વિદ્યાર્થીઓને તેમની માતૃભાષાના માધ્યમ દ્વારા શિક્ષણ મેળવવા ફરજ પાડવાનો હોત, તો એવી અપેક્ષા રાખવામાં આવી હોત કે આ હુકમે તમામ વિદ્યાર્થીઓને તેમની માતૃભાષા સિવાયની કોઈપણ ભાષાના માધ્યમ દ્વારા શિક્ષણ મેળવતા પ્રતિબંધિત કર્યા હોત. પરંતુ આ હુકમ તેમ કરતો નથી. તે માત્ર એવા વિદ્યાર્થીઓને જ અંગ્રેજી માધ્યમની શાળાઓમાં અંગ્રેજી માધ્યમ દ્વારા શિક્ષણ મેળવતા અટકાવે છે જેમની માતૃભાષા અંગ્રેજી નથી. તે આવા વિદ્યાર્થીઓને અન્ય કોઈપણ ભાષાના માધ્યમ દ્વારા શિક્ષણ આપતી શાળાઓમાં જવા માટે મુક્ત રાખે છે. આ સ્પષ્ટપણે દર્શાવે છે કે પ્રવેશનો ઇનકાર ભાષાના આધારે જ છે અને અન્ય કોઈ આધારે નથી. વિદ્વાન એટર્ની–જનરલ રજૂઆત કરે છે કે આ કેસમાં કોર્ટ સમક્ષનો પ્રશ્ન એ નથી કે "માત્ર" શબ્દનો સાચો અર્થ શું છે, પરંતુ શું વાદગ્રસ્ત હુકમ માત્ર ભાષાના આધારે પ્રવેશ નકારતો હુકમ છે કે કેમ. આ દલીલના સમર્થનમાં તેઓ યુસુફ અબ્દુલ અઝીઝ વિરુદ્ધ સ્ટેટ, શ્રીમતી અંજલિ રોય વિરુદ્ધ સ્ટેટ ઓફ વેસ્ટ બેંગાલ, ધ સ્ટેટ ઓફ બોમ્બે વિરુદ્ધ નરસુ અપ્પા માલી, શ્રીનિવાસ ઐયર વિરુદ્ધ સરસ્વતી અમ્માલ અને દત્તાત્રેય મોતીરામ મોરે વિરુદ્ધ સ્ટેટ ઓફ બોમ્બે ના ચુકાદાઓ પર આધાર રાખે છે. આ તમામ કેસોમાં પ્રશ્ન એ હતો કે શું વાદગ્રસ્ત કાયદાએ અનુચ્છેદ ૧૫(૧) ની જોગવાઈઓનું ઉલ્લંઘન કર્યું હતું. આ પૈકીના પ્રથમ કેસમાં પ્રશ્ન એ હતો કે શું ભારતીય દંડ સંહિતાની કલમ ૪૯૭ જે વ્યભિચાર માટે પુરુષ ગુનેગારને સજા કરે છે પરંતુ સ્ત્રીને સજામાંથી મુક્તિ આપે છે તે અનુચ્છેદ ૧૫(૧) નો ભંગ કરે છે. એવું ઠેરવવામાં આવ્યું હતું કે આ મુક્તિ સ્ત્રીઓની

તરફેણમાં હતી અને તે અનુચ્છેદ ૧૫ ની કલમ (૩) હેઠળ આવરી લેવામાં આવી હતી. બીજા કેસમાં પ્રશ્ન એ હતો કે શું વિદ્યાર્થીનીને પુરુષોની કોલેજમાં પ્રવેશ નકારવો તે અનુચ્છેદ ૧૫(૧) નો ભંગ કરે છે. એવું ઠેરવવામાં આવ્યું હતું કે આ ઇનકાર માત્ર જાતિના આધારે ન હતો પરંતુ તેની સંલગ્ન મહિલા કોલેજમાં તેના પ્રવેશ માટેની વ્યવસ્થા હોવાના આધારે હતો. ત્રીજા અને ચોથા કેસમાં પ્રશ્ન એ હતો કે શું બોમ્બે પ્રિવેન્શન ઓફ હિન્દુ બિગમસ મેરેજીસ એક્ટ, ૧૯૪૬ અને મદ્રાસ હિન્દુ (બિગમી પ્રિવેન્શન એન્ડ ડિવોર્સ) એક્ટ, ૧૯૪૯ અનુચ્છેદ ૧૫(૧) નો ભંગ કરે છે. બંને કેસોમાં એવું ઠેરવવામાં આવ્યું હતું કે આ કાયદો માત્ર ધર્મના આધારે ભેદભાવ કરતો ન હતો પરંતુ હિન્દુ સમુદાયની સામાજિક પરિસ્થિતિ પર આધારિત હતો. છેલ્લે ઉલ્લેખિત કેસમાં સ્થાનિક બોર્ડમાં મહિલાઓ માટે બેઠકોના અનામતને અનુચ્છેદ ૧૫(૧) હેઠળ પડકારવામાં આવ્યું હતું અને એવું ઠેરવવામાં આવ્યું હતું કે અનામત અનુચ્છેદ ૧૫(૩) હેઠળ આવરી લેવામાં આવ્યું હતું. અમારા અભિપ્રાય મુજબ આ કેસો અપીલકર્તાને કોઈ મદદરૂપ થતા નથી. આ તમામ કેસોમાં ભેદભાવ કાં તો અનુચ્છેદ ૧૫ ની કલમ (૩) હેઠળ અથવા પ્રતિબંધિત આધારો સિવાયના અન્ય આધારો પર વાજબી ઠેરવવામાં આવ્યો હતો. વર્તમાન કેસમાં પ્રવેશનો ઇનકાર સીધો ભાષાના આધારે જ થયેલ છે અને અન્ય કોઈ આધારે નથી.

અર્થઘટનનો આવો જ સમાન પ્રશ્ન પંજાબ પ્રોવિન્સ વિરુદ્ધ દૌલત સિંહ ના કેસમાં ઉપસ્થિત થયો હતો. તે કેસમાં પંજાબ એલિયનેશન ઓફ લેન્ડ (સેકન્ડ એમેન્ડમેન્ટ) એક્ટ, ૧૯૩૮ દ્વારા પંજાબ એલિયનેશન ઓફ લેન્ડ એક્ટ,

૧૯૦૦ માં ઉમેરવામાં આવેલી કલમ ૧૩–એ ની કાયદેસરતાને એવા આધારે પડકારવામાં આવી હતી કે તે ગવર્નમેન્ટ ઓફ ઇન્ડિયા એક્ટ, ૧૯૩૫ ની કલમ ૨૯૮(૧) ની જોગવાઈઓનું ઉલ્લંઘન કરે છે. કલમ ૨૯૮(૧) નીચે મુજબના શબ્દોમાં હતી: "ભારતમાં અધિવાસ ધરાવતી હિઝ મેજેસ્ટીની કોઈપણ પ્રજા માત્ર ધર્મ, જન્મસ્થળ, મૂળવંશ, વર્ણ અથવા તે પૈકીના કોઈપણ આધારે ભારતમાં ક્રાઉન હેઠળના હોદ્દા માટે અપાત્ર ગણાશે નહીં, અથવા બ્રિટિશ ભારતમાં મિલકત પ્રાપ્ત કરવા, ધારણ કરવા કે તેનો નિકાલ કરવા અથવા કોઈપણ વ્યવસાય, વેપાર, ધંધો કે રોજગાર ચલાવવા માટે આવા કોઈપણ આધારે પ્રતિબંધિત કરવામાં આવશે નહીં." કલમ ૧૩–એ માં એવી જોગવાઈ કરવામાં આવી હતી કે ખેતી વિષયક આદિજાતિના સભ્ય દ્વારા તે જ આદિજાતિના સભ્યની તરફેણમાં કરવામાં આવેલું જમીનનું હસ્તાંતરણ શૂન્ય ગણાશે જો ખરીદનાર (હસ્તાંતરિત) એવી વ્યક્તિ વતી બેનામીદાર હોય જે ખેતી વિષયક આદિજાતિનો સભ્ય ન હોય. પંજાબ પ્રાંત વતી એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે આ કલમનો ઉદ્દેશ મૂળવંશના આધારે ભેદભાવ કરવાનો ન હતો પરંતુ બેનામી વ્યવહારો રચીને કાયદામાંથી છટકી જવાનું રોકવાનો હતો. બોર્ડ વતી ચુકાદો આપતાં લોર્ડ થેન્કર્ટને તે દલીલને નીચે મુજબના શબ્દોમાં નકારી કાઢી હતી:—

> "નામદાર ન્યાયાધીશો આને સાચી કસોટી તરીકે સ્વીકારવામાં અસમર્થ છે. તેમના મતે, પ્રશ્ન એ નથી કે વાદગ્રસ્ત કાયદો માત્ર કલમ ૨૯૮ ની પેટા–કલમ (૧) માં નિર્દિષ્ટ એક અથવા વધુ આધારો પર આધારિત છે કે કેમ, પરંતુ શું તેનો અમલ માત્ર આ જ આધારો પર પ્રતિબંધ પરિણામી

શકે છે કે કેમ. આ પેટા–કલમનું ઉલ્લંઘન થયું છે કે કેમ તે અંગેની યોગ્ય કસોટી એ છે કે પેટા–કલમ દ્વારા પ્રદાન કરાયેલ વ્યક્તિગત અધિકાર પર વાદગ્રસ્ત કાયદાની પ્રતિક્રિયા શું છે તે નક્કી કરવું, અને તેની જોગવાઈઓના યોગ્ય અર્થઘટન પર કાયદાના અમલની અસર નક્કી કરવામાં કાયદાનો વ્યાપ અને ઉદ્દેશ મદદરૂપ થઈ શકે તેમ છતાં, જો તે રીતે નિર્ધારિત કાયદાની અસર આવા વ્યક્તિગત અધિકારના ઉલ્લંઘનમાં પરિણમે, તો કાયદાનો ઉદ્દેશ ગમે તેટલો પ્રશંસનીય હોય તોપણ તે પેટા–કલમ (૧) ના પ્રતિબંધને દૂર કરી શકશે નહીં."

અમારી સમક્ષના વાદગ્રસ્ત હુકમનો ઉદ્દેશ વિદ્વાન એટર્ની–જનરલ દ્વારા જે દાવો કરવામાં આવ્યો છે તે જ હતો તેમ માની લઈએ, તોપણ પ્રશ્ન એ રહે છે કે તે ઉદ્દેશ્ય કેવી રીતે પ્રાપ્ત કરવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો છે. દેખીતી રીતે જ જેમની માતૃભાષા અંગ્રેજી સિવાયની અન્ય હોય તેવા વિદ્યાર્થીઓને અંગ્રેજી માધ્યમની શાળાઓમાં પ્રવેશ મેળવતા પ્રતિબંધિત કરીને તે ઉદ્દેશ્ય પ્રાપ્ત કરવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો છે. ઉદ્દેશ્ય ગમે તે હોય, પ્રવેશ નકારવાનું તાત્કાલિક કારણ અને સીધું નિમિત્ત એ છે કે વિદ્યાર્થી એંગ્લો–ઇન્ડિયન નથી અને તેની માતૃભાષા અંગ્રેજી નથી. અમારા મતે આ કેસ ધ સ્ટેટ ઓફ મદ્રાસ વિરુદ્ધ શ્રીમતી ચંપકમ દોરાઈરાજન ના આ કોર્ટના ચુકાદા દ્વારા સીધો જ આવરી લેવાયેલો છે. તે કેસમાં મદ્રાસ સરકારે એવી દલીલ કરી હતી કે કોમ્યુનલ જી. ઓ. નો હેતુ બંધારણના અનુચ્છેદ ૪૬ માં દર્શાવ્યા મુજબ લોકોના નબળા વર્ગોના, અને ખાસ કરીને અનુસૂચિત જાતિઓ અને અનુસૂચિત જનજાતિઓના શૈક્ષણિક અને

આર્થિક હિતોને પ્રોત્સાહન આપવાનો હતો. તે દલીલને આ કોર્ટ દ્વારા નીચે મુજબના શબ્દોમાં નકારી કાઢવામાં આવી હતી: "મૂળભૂત અધિકારો અંગેનું પ્રકરણ પવિત્ર છે અને ભાગ ૩ ના યોગ્ય અનુચ્છેદમાં પૂરી પાડવામાં આવેલી મર્યાદા સિવાય કોઈપણ વિધાનિક કે કારોબારી કાયદા અથવા હુકમ દ્વારા તેમાં ઘટાડો કરી શકાતો નથી. રાજ્યની નીતિના માર્ગદર્શક સિદ્ધાંતો ભાગ ૩ માં રહેલી જોગવાઈઓને અતિક્રમી શકતા નથી પરંતુ મૂળભૂત અધિકારોના પ્રકરણને અનુરૂપ અને તેના ગૌણ તરીકે ચાલવું પડે છે." તેથી, અમારા અભિપ્રાય મુજબ, આ કિસ્સામાં પ્રવેશનો ઇનકાર માત્ર ભાષાના આધારે નથી તેવી દલીલ સ્વીકારી શકાય નહીં અને પ્રથમ પ્રશ્નનો જવાબ અપીલકર્તાની વિરુદ્ધમાં આપવો અનિવાર્ય છે.

પ્રશ્ન (૨) ના સંબંધમાં: વાદગ્રસ્ત હુકમ અનુચ્છેદ ૩૦(૧) હેઠળ એંગ્લો–ઇન્ડિયન સમુદાયના મૂળભૂત અધિકારોનું ઉલ્લંઘન કરે છે કે કેમ તે અંગેના બીજા પ્રશ્ન પર આવતાં, વિદ્વાન એટર્ની–જનરલ એ વાતનો વિવાદ કરતા નથી કે એંગ્લો–ઇન્ડિયન સમુદાય ધર્મ અને ભાષા પર આધારિત લઘુમતી છે. તેઓ એ પણ સ્વીકારે છે કે તે સમુદાયના સભ્યોની માતૃભાષા અંગ્રેજી છે. પરંતુ તેઓ એવી દલીલ કરે છે કે લઘુમતી પાસે અનુચ્છેદ ૩૦(૧) હેઠળ પોતાની પસંદગીની શૈક્ષણિક સંસ્થાઓ સ્થાપવા અને તેનો વહીવટ કરવાનો અધિકાર હોવા છતાં, આવા વર્ગો કે લઘુમતીઓ તમામ શાળાઓ માટે વાજબી નિયમનો ઘડવાની રાજ્યની સત્તા પર સવાલ ઉઠાવી શકતા નથી, જેમાં રાષ્ટ્રભાષા ગણાતી ચોક્કસ ભાષામાં શિક્ષણ આપવાની જરૂરિયાત અથવા રાજ્ય સહાય આપતું હોય

તેવી સંસ્થાઓ માટે અભ્યાસક્રમ નિર્ધારિત કરવાની સત્તાનો સમાવેશ થાય છે. આ બાબતમાં રાજ્યની સત્તાઓ પર સહેલાઈથી સવાલ ઉઠાવી શકાય નહીં તેમાં કોઈ શંકા નથી અને જ્યાં સુધી તેનો ઉપયોગ નાગરિકોને ખાતરીપૂર્વક આપવામાં આવેલા મૂળભૂત અધિકારો સાથે અસંગત કે વિપરીત ન હોય ત્યાં સુધી તો ચોક્કસપણે નહીં.

ખરેખર, રોબર્ટ ટી. મેયર વિરુદ્ધ સ્ટેટ ઓફ નેબ્રાસ્કા અને ઓગસ્ટ બાર્ટેલ્સ વિરુદ્ધ સ્ટેટ ઓફ આયોવા ના કેસોમાં યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સની સુપ્રીમ કોર્ટે સ્પષ્ટપણે ઠેરવ્યું હતું કે શિક્ષણના સંબંધમાં રાજ્યની પોલીસ સત્તાને ફેડરલ બંધારણના ૧૪મા સુધારા દ્વારા સુરક્ષિત કરાયેલી સ્વતંત્રતાને અતિક્રમવાની મંજૂરી આપી શકાય નહીં. અમેરિકન બંધારણીય કાયદા પરના લેખકો દ્વારા આ કેસોને તે રીતે સમજવામાં આવ્યા છે. [જુઓ કુલીઝ કોન્સ્ટીટ્યુશનલ લિમિટેશન્સ, વોલ્યુમ ૨, પૃષ્ઠ ૧૩૪૫, અને વિલિસ, પૃષ્ઠ ૬૪.] આ કેસોમાં પડકારવામાં આવેલા કાયદાઓમાં એવી જોગવાઈ હતી: (૧) કોઈપણ વ્યક્તિએ અંગ્રેજી ભાષા સિંવાયની અન્ય કોઈપણ ભાષામા કોઈપણ વ્યક્તિને કોઈપણ વિષય ભણાવવો નહીં, અને (૨) અંગ્રેજી સિવાયની અન્ય ભાષાઓ વિદ્યાર્થી ૮મું ધોરણ પાસ કરે તે પછી જ ભણાવી શકાશે. તે બે કલમોનું ઉલ્લંઘન સજાપાત્ર બનાવવામાં આવ્યું હતું. પ્રથમ ઉલ્લેખિત કેસમાં પ્રતિબંધના માત્ર પ્રથમ ભાગને પડકારવામાં આવ્યો હતો અને તેને રદ કરવામાં આવ્યો હતો તથા બીજા કેસમાં બંને જોગવાઈઓને અમાન્ય જાહેર કરવામાં આવી હતી. વિદ્વાન એટર્ની–જનરલે અમને માહિતી આપી હતી કે યુ.એસ.એ. ના ૨૯ રાજ્યોમાં કાયદા દ્વારા શિક્ષણના માધ્યમ

તરીકે અંગ્રેજી માટે ફરજિયાત જોગવાઈ કરવામાં આવી હતી. તે કાયદાઓનું અદાલતમાં પરીક્ષણ થયું હોય તેવું જણાતું નથી અને તેથી ૨૯ રાજ્યોએ કાયદા દ્વારા અંગ્રેજીને શિક્ષણના માધ્યમ તરીકે અપનાવ્યું છે તે હકીકત પરથી એટર્ની–જનરલ વધુ રાહત મેળવી શકે નહીં.

વિદ્વાન એટર્ની–જનરલ ઓટાવા સેપરેટ સ્કૂલ્સ ટ્રસ્ટીઝ વિરુદ્ધ મેકેલ ના કેસ પર પણ આધાર રાખે છે. તે કેસ પણ તેઓને કોઈ મદદ કરતો નથી, કારણ કે તે કેસમાં શાળાઓનું વર્ગીકરણ માત્ર ધર્મના આધારે જ સાંપ્રદાયિક તરીકે કરવામાં આવ્યું હતું. તેમનું વર્ગીકરણ જાતિ કે ભાષાના આધારે કરવામાં આવ્યું ન હતું. એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે ટ્રસ્ટીઓને જે પ્રકારની શાળા પૂરી પાડવાની સત્તા આપવામાં આવી હતી તે એવી શાળા હતી જ્યાં ટ્રસ્ટીઓને યોગ્ય જણાય તેવી ભાષામાં શિક્ષણ આપવાનું હતું. જ્યુડિશિયલ કમિટીના વિદ્વાન ન્યાયાધીશોએ નીચે મુજબના અવલોકનો સાથે આ દલીલને નકારી કાઢી હતી: —

> "નામદાર ન્યાયાધીશો આ વિચાર સાથે સંમત થવામાં અસમર્થ છે. કલમ ૭૯ ની પેટા–કલમ ૮ માં ઉલ્લેખિત શાળાનો 'પ્રકાર' તેમના મતે શાળાનો દરજ્જો કે પ્રકાર છે, ઉદાહરણ તરીકે 'કન્યા શાળા', 'કુમાર શાળા' અથવા 'બાળ શાળા', અને તે પેટા–કલમના અર્થમાં શાળાનો 'પ્રકાર' એ એવી શાળા નથી જ્યાં કોઈ વિશિષ્ટ ભાષા સામાન્ય ઉપયોગમાં હોય."

જોકે, જ્યાં એંગ્લો–ઇન્ડિયન સમુદાય જેવી લઘુમતી, જે અન્ય બાબતો ઉપરાંત ધર્મ અને ભાષા પર આધારિત છે, તેને અનુચ્છેદ ૨૯(૧) હેઠળ પોતાની

ભાષા, લિપિ અને સંસ્કૃતિનું જતન કરવાનો મૂળભૂત અધિકાર હોય અને અનુચ્છેદ ૩૦(૧) હેઠળ પોતાની પસંદગીની શૈક્ષણિક સંસ્થાઓ સ્થાપવા અને તેનો વહીવટ કરવાનો અધિકાર હોય, ત્યારે ચોક્કસપણે આવા મૂળભૂત અધિકારમાં પોતાની સંસ્થાઓમાં પોતાના સમુદાયના બાળકોને પોતાની ભાષામાં શિક્ષણ આપવાનો અધિકાર અંતર્ગત રીતે રહેલો હોવો જ જોઈએ. તેનાથી વિપરીત માનવું એ અનુચ્છેદ ૨૯(૧) અને અનુચ્છેદ ૩૦(૧) ને તેમની વાસ્તવિક અસરકારકતાથી વંચિત કરવા બરાબર થશે. આવી લઘુમતી પાસે પોતાની પસંદગીની શૈક્ષણિક સંસ્થાઓ સ્થાપવા અને તેનો વહીવટ કરવાનો અધિકાર છે અને રાજ્ય આવી લઘુમતીને એવો આદેશ આપી શકે નહીં કે તેણે પોતાના સમુદાયના બાળકોને પોતાની ભાષામાં શિક્ષણ આપવું નહીં. શિક્ષણનું માધ્યમ નક્કી કરવાની રાજ્યની પોલીસ સત્તાનો ઉપયોગ લઘુમતીના પોતાની પસંદગીની શૈક્ષણિક સંસ્થાઓ સ્થાપવા અને તેનો વહીવટ કરવાના તેમજ પોતાના સમુદાયના બાળકોને પોતાની ભાષામાં શિક્ષણ આપવાના મૂળભૂત અધિકારનો નાશ કરવા માટે થઈ શકે નહીં. પરિપત્ર હુકમની કલમ ૫ જે અંગ્રેજી માધ્યમની શાળાઓમાં જેમની માતૃભાષા અંગ્રેજી નથી તેવા વિદ્યાર્થીઓના પ્રવેશ પર પ્રતિબંધ મૂકે છે, તે એંગ્લો–ઇન્ડિયન શાળાઓને બિન–એંગ્લો–ઇન્ડિયન વિદ્યાર્થીઓને પ્રવેશ આપતા અટકાવવા તરીકે પણ કાર્ય કરે છે. આ બાબત શાળાના સ્વરૂપને ચોક્કસપણે અસર કરશે અને તેનાથી વિપરીત જશે.

હવે આપણે અનુચ્છેદ ૩૩૭ પર આવીએ છીએ જે "અમુક વર્ગો સંબંધિત વિશેષ જોગવાઈઓ" શીર્ષક હેઠળ બંધારણના ભાગ ૧૬ માં આવેલ છે. અનુચ્છેદ

૩૩૭ બંધારણના પ્રારંભથી દસ વર્ષના સમયગાળા માટે એંગ્લો–ઇન્ડિયન સમુદાય માટે વિશેષ શૈક્ષણિક ગ્રાન્ટ્સ સુરક્ષિત કરે છે. તે અનુચ્છેદ બંધારણના પ્રારંભ પછીના પ્રથમ ત્રણ નાણાકીય વર્ષો માટે તારીખ ૩૧ માર્ચ, ૧૯૪૮ ના રોજ પૂરા થતા નાણાકીય વર્ષમાં એંગ્લો–ઇન્ડિયન સમુદાયને આપવામાં આવતી વિશેષ શૈક્ષણિક ગ્રાન્ટ્સ ચાલુ રાખવાની જોગવાઈ કરે છે. ત્યારપછીના ત્રણ નાણાકીય વર્ષો દરમિયાન ગ્રાન્ટ્સ તેના તરત અગાઉના ત્રણ વર્ષના સમયગાળાની ગ્રાન્ટ્સ કરતાં દસ ટકા ઓછી હોઈ શકે છે, અને તે પછીના ત્રણ વર્ષો દરમિયાન તે સમયગાળાના તરત અગાઉના સમયગાળાની ગ્રાન્ટ્સ કરતાં દસ ટકા ઓછી હોઈ શકે છે. આ રીતે તે અનુચ્છેદના પ્રથમ પરંતુકમાં દર્શાવ્યા મુજબ બંધારણના પ્રારંભથી દસ વર્ષના અંતે આવી વિશેષ ગ્રાન્ટ બંધ ન થાય ત્યાં સુધી આવી ગ્રાન્ટમાં ઉત્તરોત્તર ઘટાડો થાય છે. બીજું પરંતુક નીચે મુજબ છે: —

> "પરંતુ વધુમાં એવી જોગવાઈ છે કે જ્યાં સુધી કોઈપણ શૈક્ષણિક સંસ્થામાં વાર્ષિક પ્રવેશોના ઓછામાં ઓછા ચાલીસ ટકા પ્રવેશો એંગ્લો–ઇન્ડિયન સમુદાય સિવાયના અન્ય સમુદાયોના સભ્યો માટે ઉપલબ્ધ કરાવવામાં ન આવે ત્યાં સુધી તે સંસ્થા આ અનુચ્છેદ હેઠળ કોઈપણ ગ્રાન્ટ મેળવવા હકદાર રહેશે નહીં."

તેથી એ સ્પષ્ટ છે કે બંધારણે એંગ્લો–ઇન્ડિયન સમુદાય દ્વારા ચલાવવામાં આવતી શૈક્ષણિક સંસ્થા પર આવી વિશેષ ગ્રાન્ટની શરત તરીકે એવી ફરજ લાદી છે કે તેમાં વાર્ષિક પ્રવેશોના ઓછામાં ઓછા ૪૦ ટકા પ્રવેશો

એંગ્લો–ઇન્ડિયન સમુદાય સિવાયના અન્ય સમુદાયોના સભ્યો માટે ઉપલબ્ધ કરાવવા જ જોઈએ. આ નિઃશંકપણે એક બંધારણીય જવાબદારી છે. વાદગ્રસ્ત હુકમની કલમ ૫ જ્યાં સુધી એવી તાકીદ કરે છે કે કોઈપણ પ્રાથમિક અથવા માધ્યમિક શાળાએ આ હુકમની તારીખથી શિક્ષણના માધ્યમ તરીકે અંગ્રેજીનો ઉપયોગ થતો હોય તેવા વર્ગમાં એંગ્લો–ઇન્ડિયનો અથવા બિન–એશિયાઈ મૂળના નાગરિકોના બાળકો સિવાયના કોઈપણ વિદ્યાર્થીને પ્રવેશ આપવો નહીં, ત્યાં સુધી તે બાર્ન્સ હાઇસ્કૂલ સહિતની એંગ્લો–ઇન્ડિયન શાળાઓને તેમની બંધારણીય જવાબદારીઓ નિભાવતા એકદમ સ્પષ્ટપણે અટકાવે છે અને તેઓને વિશેષ ગ્રાન્ટ ગુમાવવાના જોખમમાં મૂકે છે. વિદ્વાન એટર્ની–જનરલ વાદગ્રસ્ત હુકમની કલમ ૭ નો સંદર્ભ આપે છે અને સૂચવે છે કે એંગ્લો–ઇન્ડિયન શાળાઓના સત્તાવાળાઓ તે અંતિમ કલમમાં તેઓને આપવામાં આવેલી સલાહનું પાલન કરીને હજુ પણ તેમની બંધારણીય જવાબદારીઓ નિભાવી શકે છે. અનુચ્છેદ ૩૩૭ નું પરંતુક વાર્ષિક પ્રવેશોના ઓછામાં ઓછા ૪૦ ટકા પ્રવેશો બિન–એંગ્લો–ઇન્ડિયન વિદ્યાર્થીઓ માટે ઉપલબ્ધ કરાવવા સિવાય વિશેષ ગ્રાન્ટ મેળવવાની શરત તરીકે એંગ્લો–ઇન્ડિયન સમુદાય પર અન્ય કોઈ જવાબદારી લાદતું નથી. વાદગ્રસ્ત હુકમની કલમ ૭ દ્વારા રાજ્ય તરફથી એંગ્લો–ઇન્ડિયન શાળાઓને આપવામાં આવેલી સલાહ, જો તેનું પાલન કરવામાં આવે તો, એંગ્લો–ઇન્ડિયન શાળાઓ પર અનિવાર્યપણે વધારાનો બોજ લાદશે જેના માટે તેઓ બંધારણ દ્વારા જ જવાબદાર બનાવવામાં આવી નથી. તે જ દિવસે જારી કરવામાં આવેલ પરિપત્ર પત્ર નં. એસએસએન ૨૦૫૪(બી) વાદગ્રસ્ત

હુકમના પરિણામે એંગ્લો–ઈન્ડિયન શાળાઓ વચ્ચે કુલ ગ્રાન્ટની સમાન વહેંચણી માટેની હાલની પ્રક્રિયામાં અમુક ફેરફારો જરૂરી બનવાની શક્યતાનો ગર્ભિત સંકેત આપે છે, જોકે વાદગ્રસ્ત હુકમનો હેતુ બંધારણ હેઠળ એંગ્લો–ઈન્ડિયન શાળાઓને વિતરણ માટે ઉપલબ્ધ કુલ ગ્રાન્ટને અસર કરવાનો ન હતો.

જો, આ સાથેના પરિપત્ર પત્રના સંદર્ભમાં, કલમ ૭ ને એ અર્થમાં અમલી ગણવામાં આવે કે તેનું પાલન ન કરવાથી સમાન વહેંચણી માટેની હાલની પ્રક્રિયામાં ફેરફારના પરિણામે આ ગ્રાન્ટનું સંપૂર્ણ અથવા આંશિક નુકસાન થશે, તો તે નિઃશંકપણે તે અનુચ્છેદ દ્વારા સુરક્ષિત કરાયેલી વિશેષ ગ્રાન્ટ એંગ્લો–ઈન્ડિયન શાળાઓ દ્વારા મેળવવા માટે બંધારણના અનુચ્છેદ ૩૩૭ માં વધુ એક શરત ઉમેરે છે. બીજી બાજુ, જો કલમ ૭ ને માત્ર એક સલાહ તરીકે ગણવામાં આવે, જે સ્વીકારી શકાય કે ન પણ સ્વીકારી શકાય અથવા જેના પર અમલ થઈ શકે કે ન પણ થઈ શકે, તો કલમ ૫ એંગ્લો–ઈન્ડિયન શાળાઓમાં એંગ્લો–ઈન્ડિયન ન હોય અથવા બિન–એશિયાઈ મૂળના ન હોય તેવા વિદ્યાર્થીઓના પ્રવેશ સામે સંપૂર્ણ પ્રતિબંધ સમાન બનશે અને આવી શાળાઓના સત્તાવાળાઓને અનુચ્છેદ ૩૩૭ હેઠળની તેમની બંધારણીય જવાબદારીનો ભંગ કરવા તથા તેના પરિણામે વિશેષ ગ્રાન્ટ માટેનો તેમનો બંધારણીય અધિકાર જપ્ત કરવા ફરજ પાડશે. બાબતના કોઈપણ દૃષ્ટિકોણથી વાદગ્રસ્ત હુકમને ગેરબંધારણીય ગણ્યા વિના છૂટકો નથી. અમારા અભિપ્રાય મુજબ આ અપીલોમાં ઉપસ્થિત કરાયેલા બીજા પ્રશ્નનો જવાબ પણ, અનુચ્છેદ ૩૩૭ ને

ધ્યાને લેતાં, રાજ્યની વિરુદ્ધમાં જ આપવો જોઈએ.

પૂર્વવર્તી ચર્ચાનું પરિણામ એ આવે છે કે આ અપીલો રદબાતલ કરવી અનિવાર્ય છે અને અમે તદનુસાર હુકમ કરીએ છીએ. રાજ્યે સામાવાળાઓનો ખર્ચ ચૂકવવાનો રહેશે.

અપીલો રદ કરવામાં આવે છે.

This judgment has been translated using an AI-assisted translation tool.

==========

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

==========